

UN FRAGMENT MONTSERRATÍ DE LA TRADUCCIÓ CATALANA DE LA *LEGENDA AUREA*¹

JOAN M. PERUJO MELGAR
Universitat d'Alacant – IIFV
joanm.perujo@ua.es
ORCID: 0000-0002-9521-9368

*A Gemma Avenoza, que també s'endinsà
per la voràgine de la Legenda aurea.*

RESUM

La traducció catalana de la *Legenda aurea* és una prova ben primerenca (s. XIII) de l'extraordinària difusió que tingué l'obra de Voragine, no sols en llatí, sinó també en vernacle. Ens ha arribat copiada en cinc manuscrits, els quals han sigut agrupats en dues branques de transmissió del que degué ser una de les primeres versions de la *Legenda aurea* en llengua romànica, del tot vinculada amb la traducció occitana. També n'han pervingut uns quants testimonis fragmentaris, herència de la complexa divulgació d'una obra d'arquetip mòbil, en contínua transformació ja en vida del mateix autor. Estudiem i editem ací un d'aquests *membra disiecta*, el fragment catalogat a la biblioteca del monestir de Montserrat amb la signatura 1152 (IV). Es tracta d'un foli del s. XIV que transmet el capítol dedicat als sants bessons Gervasi i Protasi, a més de les últimes línies de la vida de santa Marina i la primera part del capítol que commemora el naixement de sant Joan Baptista. La *collatio* permet establir la relació d'aquest testimoni fragmentari amb els altres manuscrits en què ha pervingut la traducció catalana de la *Legenda aurea* i posa damunt la taula una sorprenent connexió amb la traducció occitana.

MOTS CLAU: hagiografia, *Legenda aurea*, *flos sanctorum*, sants Gervasi i Protasi, sant Joan Baptista, santa Marina, *membra disiecta*.

A MONTSERRAT FRAGMENT OF THE CATALAN TRANSLATION OF THE *LEGENDA AUREA*

ABSTRACT

The Catalan translation of the *Legenda aurea* is a very early proof (13th century) of the extraordinary diffusion of Voragine's work, not only in Latin, but also in the vernaculars. The Catalan translation has come down to us copied in five manuscripts, which have been grouped into two branches of transmission, of what should have been one of the first versions of the *Legenda* in a Romance language, and it is linked to an early Occitan translation. Some fragments

¹ Aquest treball s'emmarca en els projectes d'investigació «La literatura hagiogràfica catalana: fuentes, ediciones y estudios» (FFI2017-83950-P), del Ministerio de Economía y Competitividad, dirigit per la Dra. Marinela Garcia Sempere (UA), i «Tras la pista de la literatura perdida: fragmentos de obras medievales romances procedentes de archivos eclesiásticos y de la Inquisición» (PID2020-113752GB-I00), de l'Agencia Estatal de Investigación, Ministerio de Universidades e Innovación (Gobierno de España-Proyectos I-D-i2020 «Generación de Conocimiento»), dirigit per la Dra. Lourdes Soriano Robles (UB). Va ser presentat en el Coloquio Internacional de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval. Editar textos medievales en el siglo XXI, Universidad Complutense de Madrid (Madrid, 5-7 de setembre de 2022).

Data de recepció: 25/09/2022
Data d'acceptació: 30/11/2022
Data de publicació: gener 2023

have survived, and are witnesses of the complex dissemination of a work of mobile archetype, in continuous transformation already during author's lifetime. The main aim of this paper is the study and edition of one of these *membra disiecta*, the fragment catalogued in the library of the monastery of Montserrat with shelfmark 1152 (IV). It is a folio dating from the 14th century that transmits the chapter dedicated to the twin saints Gervasius and Protasius, in addition to the last lines of the life of Saint Marina and the first part of the chapter commemorating the birth of Saint John the Baptist. The *collatio* allows to establish the relationship of this fragmentary witness with the other manuscripts that transmit the Catalan translation of the *Legenda aurea* and, furthermore, it shows a surprising connection with the Occitan translation.

KEYWORDS: hagiography, *Legenda aurea*, *flos sanctorum*, saints Gervasius and Protasius, Saint John the Baptist, Saint Marina, *membra disiecta*.

1. INTRODUCCIÓ

En un article de l'any 2003, Curt Wittlin presentava la traducció catalana de la *Legenda aurea* com una mina fascinant, plena de tresors per als filòlegs, pensant, sobretot, en l'extensió d'una obra que conté mig milió de paraules. La considerava, però, una mina més aviat sense explotar, en bona mesura per la manca d'edicions solvents dels manuscrits i de la resta de testimonis que han transmès aquesta traducció «pionera» en la difusió en vernacle de la magna obra de Voragine, i perquè les edicions publicades fins aleshores (dels ms. *PB* i *V*, per als quals vegeu *infra*) «no posen a les mans dels filòlegs minaires les eines que els cal per a arribar al filó més ric de la mina» (Wittlin 2003: 123). Aquest filó, segons ell, estaria constituït per «l'original de la traducció rossellonesa feta a les acaballes del segle tretze, potser al monestir de [Sant Miquel de] Cuixà», al departament dels Pirineus Orientals (Wittlin 2003: 123). Per a poder explotar la mina amb garanties d'èxit, Wittlin parlava de la necessitat de començar «elaborant un registre complet de tots els nostres manuscrits i edicions medievals, des de les grans col·leccions completes, i sovint amplificades, fins als fragments de folis únics i còpies de sengles vides de sants 'rosselloneses' interpolades en textos miscel·lanis» (Wittlin 2003: 126). Suggeria, fins i tot, l'elaboració d'un «Inventari de substituïts lexicals» (Wittlin 2003: 141) per a estudiar els canvis lèxics que es produeixen en les còpies successives d'una mateixa obra, eina que considerava que seria especialment útil en el cas d'una traducció d'aquesta magnitud.

Vint anys després, s'han fet avanços importants en la mina, s'hi han excavat nous túnels i s'hi han obert més galeries. En BITECA i en diversos treballs (vegeu *infra*) s'ha completat en bona mesura el catàleg dels testimonis de la traducció catalana de la *Legenda aurea*, està en marxa –ja n'han aparegut els dos primers volums– l'edició del ms. *E*, un testimoni important en la transmissió d'aquesta traducció (Garcia, Mas, Perujo 2022), i s'ha presentat una tesi doctoral amb l'edició de dos incunables que divulgaren l'obra en els primers anys de la impremta (Càmara 2013). Tot i això, encara queda molta feina per fer per a poder aprofitar, com suggeria Wittlin, el gran filó que representa aquest traducció capdavantera i text fonamental en l'àmbit literari hispànic, una traducció que ara sabem que va ser aprofitada en la tradició del *Flos sanctorum* castellà (Perujo 2022). Al capdavant, el text que presentem ara és tan sols una petita veta en la gran mina textual de la *Legenda aurea* en versió catalana.

2. DESCRIPCIÓ DEL FRAGMENT

El fragment montserratí no és un text desconegut, sinó que, tal com recomanava Wittlin, va ser catalogat amb els altres *membra disiecta* que transmeten la traducció catalana de la *Legenda aurea*. El va donar a conèixer Alexandre Olivar, que el 1969, en *Els manuscrits litúrgics de la Biblioteca de Montserrat*, hi feia referència dins el recull 1152, integrat per cinc fragments manuscrits procedents de la parròquia de Brics, un petit llogarret de menys de cent habitants situat a la comarca lleidatana del Solsonès. Aleshores ja identificava el fragment número IV com un foli del *Flos sanctorum* en català, del s. XIV (Olivar 1969: 142-143). El 1977, Olivar en feia una petita descripció i explicava que el conjunt de fragments havia sigut incorporat a la biblioteca de l'abadia de Montserrat el 1966, procedent d'una masia de Brics (Olivar 1977: 377-378).

Evidentment, consta també en els treballs de catalogació que s'han publicat més recentment. Així, per exemple, Avenoza i Garcia Sempere (2012: 53-54) suggerien que el conjunt de fragments podria vincular-se als interessos d'algun predicador. Es tracta, de fet, de fragments d'un evangeliari (setmana de Sexagèsima), d'un sermonari, d'una obra jurídica sobre els bisbes i d'un leccionari-sermonari de l'ofici romà, tot i que per la disparitat de les dates (van del s. XII al XIV) i pel fet que tots són en pergamí, plantejaven la possibilitat que podria tractar-se de fragments recuperats d'enquadernacions que alguna mà va reunir en atenció al tema religiós, hipòtesi més que probable tenint en compte les marques del foli.²

El fragment número IV d'aquest conjunt és l'únic escrit en català. Es tracta d'un sol foli escrit en pergamí (305 x 210 mm), a dues columnes de 41 línies en l'estat actual de conservació, però segurament 45 en origen (reproducció en l'apèndix 1). Té una disposició de pàgina semblant a la d'alguns dels manuscrits en què ens ha arribat copiada la traducció catalana de la *Legenda aurea* (molt pareguda a la del ms. E): a més de dues rúbriques de començament de capítol en roig i uns quants calderons en blau o en roig, en el verso conté una caplletra I i una caplletra L, totes dues de quatre unitats de pauta, ornamentades en roig i blau, tot i que el blau de la primera està bastant esborrat. L'escriptura, pauta a punta seca, amb restes de perforacions per a guiar la pauta, té una caixa de marges ben generosos. Tot i que en la fitxa de BITECA (manid 1898) s'indica que és un «text de molt mal llegir», en realitat és escrit en una lletra gòtica bastant acurada (amb un característic traç inclinat cap a l'esquerra en la lletra *d* i unes esses de traç alt) i llegidora –tret dels fragments quasi esborrats o d'algun petit forat a conseqüència dels plecs–, amb poques abreviatures i en una ortografia bastant regularitzada segons l'estàndard cancelleresc.³ Com van apuntar Avenoza i Sempere (2012: 53-54), és, amb tota probabilitat, un foli supervivent d'un manuscrit que contenia –complet o, almenys, de manera més extensa– el *Flos sanctorum* català.

El foli presenta algunes parts esguellades en els marges dret i inferior, que no afecten la caixa d'escriptura, a més de nombroses perforacions d'agulla en els quatre marges, segurament perquè va ser cosit i utilitzat com a guarda d'algun altre document, tal com deixa sospitar l'anotació que consta en sentit vertical en el marge esquerre del

² Vegeu també BITECA (manid 1898), Sabaté, Soriano, Avenoza (2012: 38) i Garcia, Mas, Perujo (2022: I-1, 24).

³ Agraïm les precisions paleogràfiques al Dr. Josep-Antoni Iglesias-Fonseca (UAB).

verso, en lletra cursiva posterior: "Los capítulos de A ... / ... los comptes de fer a tot jurat", que potser identificava el conjunt de documents protegits amb aquest foli quan va ser emprat com a guarda. En el marge dret del recto, a més de l'abreviatura de *recto* i el número 4 en la part superior de l'intercolumni, consta la signatura d'identificació del document en la biblioteca de Montserrat, escrita a llapis, *MS 1152*, i la indicació *IV*, en xifres romanes, amb què ha sigut catalogat dins el recull dels cinc fragments procedents de Brics. En el marge dret del verso hi ha l'abreviatura de *verso*, just damunt de la nota posterior ja comentada. Ha sigut retallat pel marge superior i pel marge esquerre, com la majoria dels altres fragments del conjunt, fet que ha comportat que hi manquen unes quatre línies de text en la part superior i un quart de la columna interior. A més, durant un temps degué estar plegat més o menys per la meitat, en sentit horitzontal, de manera que, com a resultat dels plec i del desgast del pergami, l'escriptura ha quedat quasi esborrada en algunes línies centrals.⁴

3. CONTINGUT DEL FRAGMENT

Olivar (1977: 378) ja va indicar que el text d'aquest foli correspon al capítol dels sants Gervasi i Protasi i a l'inici del capítol de sant Joan Baptista del *Flos sanctorum* català. En realitat, com hem pogut comprovar, inclou text de tres capítols de la traducció catalana de la *Legenda aurea*. Hi han sigut copiades, concretament, les últimes línies de la vida de santa Marina, tot el capítol dedicat als sants Gervasi i Protasi i la primera part del que commemora el naixement de sant Joan Baptista; són els capítols LXXIX («De sancta Marina uirgine»), LXXX («De sanctis Geruasio et Prothasio») i LXXXI («De sancto Iohanne baptista») del text llatí en l'edició de Maggioni (1998). Són tres capítols que van correlatius, en aquest mateix ordre, en tots els testimonis manuscrits de la traducció catalana que tenim catalogats, tot i que no és així en l'incunable de 1494 (Barcelona, Johan Rossembach), en què el de santa Marina, que va darrere del capítol LXXVIII en l'obra llatina («De sancto Qvirico et Ivlita») –sempre segons l'edició de Maggioni (1998)–, ha sigut desplaçat fins al lloc XC, darrere de la vida de santa Margarida.⁵ D'altra banda, totes les festivitats d'aquests sants se celebren durant el mes de juny (el 18, el 19 i el 24 de juny, respectivament). S'integren, doncs, en la part del *tempus peregrinationis*, l'últim dels quatre temps en què Voragine va dividir l'obra en el pròleg, equiparable al temps actual, en què els cristians són pelegrins que encara han de recórrer un llarg camí fins a la salvació (Le Goff 2011: 42-45 i 181-182).

De la vida de santa Marina només s'hi inclou el final del capítol. Tan sols quatre línies en aquest foli, però segurament set o huit abans que quedara tallat, relatives a la data de la mort de la santa i als miracles *post mortem* que es produeixen en el lloc en què va ser sepultada.⁶ Recordem que la vida de santa Marina respon al tòpic de la donzella

⁴ Com que ja hi ha un altre manuscrit de la traducció catalana que és anomenat amb la lletra *M*, per a evitar confusions amb les sigles designarem aquest fragment, no pas amb la lletra *M* (de Montserrat), sinó amb la lletra *S* (de Solsonès).

⁵ Càmara (2013: 521) suggereix que la convergència de motius argumentals entre la vida de santa Marina i la de santa Teodora, la festivitat de la qual es commemora el 10 de juliol, podria ser el motiu del desplaçament.

⁶ Vegeu Maggioni (2007: 1566-1567), amb informació sobre la tradició hagiogràfica d'aquesta santa.

transvestida com a monjo, la qual és acusada de violació i de ser el pare d'una criatura.⁷ Són motius que retrobem en altres capítols de la *Legenda aurea*, com els de santa Teodora (LXXXVIII), santa Eugènia (cap. CXXX, «De sanctis Protho et Iacincto»), santa Pelàgia (CXLVI) i santa Margarida (CXLVII). Això explica que la figura de santa Marina se sobrepose a la d'altres santes: pel nom, a santa Marina o santa Margarida, màrtir d'Antioquia (Puche 2020); per l'argument, a santa Teodora; i pel significat del nom, a santa Pelàgia. Significativament, tots aquests capítols dedicats a santes van ser compilats en el curiós ms. Ripoll 113 (ACA) estudiat per Sabaté, Soriano, Avenzoa (2012), en què les vides són presentades en dos grups diferenciats de sants i santes; i en l'índex que acompanya aquest manuscrit ripollenc s'indica que també contenia la vida de santa Marina, tot i que no s'hi ha conservat. Tal com hem indicat, en el fragment montserratí podem llegir tan sols les últimes línies del capítol, però en són prou per a poder comprovar que la versió que recull és la del text de Voragine, distinta de la que transmet el ms. M-II-3 d'El Escorial (f. 46v-49r), més extensa i més detallada (sobretot en els diàlegs), tot i que amb el mateix esquema argumental, pertanyent, segons sembla, a la mateixa tradició que la versió publicada en l'incunable de 1494 (Càmara 2013: 521-523).

Com hem dit, el foli recull de forma íntegra el capítol dedicat als sants bessons Gervasi i Protasi.⁸ De fet, en la columna esquerra del recto, coincidint amb les últimes línies del capítol de santa Marina, hi ha, en roig, la rúbrica inicial d'aquest capítol, escrita, no en un espai propi, sinó a la mateixa altura que l'última línia del capítol anterior i la primera d'aquest mateix capítol (també en *E* consten així les rúbriques). Inclou també l'apartat inicial amb l'etimologia dels noms amb què solen començar molts capítols en el text llatí (Le Goff 2011: 31-32), apartat que no transmeten alguns testimonis; ocupa la resta de la columna de l'esquerra, tota la columna dreta del recto i la primera meitat de la primera columna del verso.

En la resta del foli hi ha la primera part del capítol dedicat a la nativitat de sant Joan Baptista,⁹ que ocupa la segona meitat de la primera columna i tota la segona columna del verso. S'hi inclou també la rúbrica inicial del capítol (quasi esborrada), en roig, escrita, com en el cas anterior, a la part dreta de l'última línia del capítol anterior i les primeres d'aquest mateix capítol. La primera part, que ocupa fins al final de la primera columna, va marcada, com hem dit, amb una caplletra *I*, corresponent a la inicial del protagonista, i va referida a les diverses etimologies del nom del sant. La segona part, que ocupa la segona columna del verso, va dedicada al naixement del sant, anunciat per l'arcàngel sant Gabriel. A banda el naixement de Jesucrist i el de la Mare de Déu, que tenen sengles capítols en la *Legenda aurea*, el de sant Joan és l'únic naixement d'un sant que es commemora i que té un capítol específic en l'obra (Le Goff 2011: 43-44). Voragine dedicà un altre capítol a la mort de sant Joan (cap. CXXI, «De decollatione sancti Iohannis baptiste»), degollat per ordre d'Herodes Antipas (Le Goff 2011: 207-208). És, doncs, un personatge central en l'obra, ja que el Baptista és el precursor que anuncia l'arribada del

⁷ Vegeu Villemur (1999), Gómez Moreno (2008: 170-176) i Vega (2012).

⁸ Vegeu Maggioni (2007: 1567-1568) sobre el culte i la tradició hagiogràfica d'aquests sants. Són sants amb certa tradició a Catalunya. Per exemple, a Sant Gervasi de Cassoles (Barcelona) es mantingué fins al s. XVIII l'advocació als dos sants a la capella de sant Gervasi i sant Protasi que donà nom al municipi; vegeu https://ca.wikipedia.org/wiki/Sant_Gervasi_de_Cassoles [consulta: 22/09/2022]. En el segle XVIII encara era viva la tradició dels gojos dedicats als sants bessons; vegeu <https://algunsgoigs.blogspot.com/search/label/Gervasi%20%28sant%29> [consulta: 22/09/2022].

⁹ Vegeu Maggioni (2007: 1568-1571).

Messies, en el solstici d'estiu, tot just sis mesos abans del naixement de Jesús, que se celebra al Nadal, en el solstici d'hivern.

4. VINCULACIÓ AMB LA TRADUCCIÓ CATALANA I AMB LA TRADUCCIÓ OCCITANA

Per a poder analitzar quin lloc ocupa aquest fragment montserratí en la transmissió de la traducció catalana, cal acarar-lo amb la resta de testimonis conservats. El catàleg que se n'ha fet actualment inclou cinc manuscrits datats entre principis del s. XIV i el XV, uns quants fragments de diferent extensió, com el que estudiem ací, i set edicions impreses entre finals del s. XV i el XVI.¹⁰ A pesar que tots els manuscrits tenen llacunes per manca de folis, els tres capítols que transmet el fragment S s'han conservat en tots cinc. Són els següents:

- P = ms. Espagnol 44, Bibliothèque nationale de France (París).¹¹
- E = ms. N-III-5, Real Biblioteca del Monasterio de San Lorenzo del Escorial (Madrid).¹²
- M = cod. LXXXVIII, Real Academia de la Historia (Madrid).
- B = ms. 713, Biblioteca de la Universitat de Barcelona (Barcelona).
- V = ms. c.174 L, Museu Episcopal de Vic (Vic).¹³

L'extensió d'aquesta traducció fa ben complexa la tasca d'edició, fins al punt que la idea d'una edició única que ajude a reconstruir la primitiva traducció rossellonesa, com desitjava Wittlin, sembla un projecte ben difícil d'assolir. Sobretot perquè ara sabem que els primers cinquanta capítols de la traducció catalana (segons el ms. *E*) permeten establir dues famílies en la transmissió del text, representades pels ms. *P* i *E*. En aquests primers cinquanta capítols les diferències textuais són bastant importants, fins al punt que alguns autors (Gesiot 2018 i Avenoza, Garcia encara el 2012) han considerat que es tracta de dues traduccions diferents, tot i que sembla, més aviat, que tots deriven d'una mateixa traducció que, per raons que no coneixem, va ser reformulada lingüísticament i estilísticament en la primera part de l'obra en els ms. *EV*, encara que a partir del capítol cinquanta el text dels diversos còdexs ja no presenta tantes diferències.¹⁴

¹⁰ Vegeu una descripció del conjunt d'aquests testimonis en Avenoza, Garcia (2012), que calculen que en època medieval degué haver-hi uns 150 manuscrits amb la traducció catalana, dels quals ha desaparegut un 90%. Vegeu també Coromines (1977: XIV-XVIII), Sabaté, Soriano, Avenoza (2012: 39-44), Càmarra (2010: 43-48; 2013: XXXIV-XLVII), Garcia (2015), Garcia, Mas, Perujo (2022: I-1, 22-31). Sobre la tradició manuscrita en llatí, vegeu Fleith (1990 i 1991) i Maggioni (1995).

¹¹ Va ser editat per Kniazzezh, Neugaard (1977) en el volum *Vides de sants rosselloneses* (abreujat *Vides* d'ara endavant), que inclou, de forma bastant irregular, algunes variants del ms. *B*.

¹² Edició en procés actualment, de la qual han estat publicats els dos primers volums, en Garcia, Mas, Perujo (2022); vegeu descripció actualitzada d'aquest testimoni en les pàgines 31-37 del primer volum.

¹³ Editat, amb bastants errors, per Rebull (1976).

¹⁴ Vegeu Garcia, Mas, Perujo (2022: I-1, 37-69). Si Maggioni (2012: 24) parla d'un «archetipo mobile» per referir-se a la contínua reelaboració dels llegendaris i la *Legenda aurea* en llatí fou un text en reelaboració contínua (Maggioni 1995), conservat actualment en més de mil manuscrits

Justament és el que passa en els tres capítols que transmet el fragment de Montserrat (posteriors al capítol L), en què les diferències textuais entre els cinc manuscrits són mínimes, de manera que podem reconstruir-ne amb bastant seguretat els mots o les línies que han quedat tallats en S (vegeu l'apèndix 2). Després de la *collatio*, podem afirmar que, tret d'algunes variants (de tipus ortogràfic la majoria i algunes de caire morfològic), el text del fragment S coincideix amb el que transmeten els cinc testimonis manuscrits.¹⁵ Així, almenys en aquests tres capítols, els segments de text llatí omesos (no traduïts) coincideixen en els sis testimonis, amb la particularitat que en M manca també l'apartat inicial del capítol de sant Gervasi i de sant Protasi dedicat a l'etimologia dels noms, encara que sí que conserva aquest apartat en el capítol de sant Joan Baptista. A més a més, que tots sis són còpies derivades d'un arquetip de la mateixa traducció de la *Legenda aurea* (L), i no pas de dues traduccions distintes, es fa evident quan analitzem les solucions de traducció, del tot coincidents. Vegem-ne tot seguit els casos més representatius.

Com és habitual en molts capítols de la *Legenda aurea*, abans de narrar la vida de Gervasi i Protasi s'explica l'etimologia dels noms dels protagonistes: *Geruasius a gera, quod est sacrum, et uas; uel a gena, quod est incolatus* (L LXXX, 2) > *Geroasi és dit de gear, que vol dir 'sacre', e de vas o de geenna, que vol dir 'no-cultivat'*.¹⁶ En aquest passatge, tots els testimonis tradueixen literalment els formants del mot *incolatus* (participi del verb *incolo*, 'habitar, viure') per *no-cultivat*, excepte B, que presenta una variant deturpada (*no-cultivitat*). Es tracta, a més, d'un tret general en tota la traducció catalana, en què molts termes llatins formats amb el prefix negatiu *in-* són traduïts per mots catalans precedits de l'adverbi de negació: *innocentium* (L XII, 42) > *no-nose<n>s* (Vides 108), *incompacta* (L XII, 123) > *no-corrumpuda* (Vides 114), *inuisibilis* (L XII, 158) > *no-vesible* (Vides 116), etc.¹⁷ Igualment, la traducció literal dels components de la paraula s'hi fa servir en l'equivalent del terme *precursor* (L LXXXI, 2), aplicat a sant Joan Baptista com a antecedent o anunciador de Jesucrist, el qual és traduït pel mot compost *davantcorredor*. Així mateix, el mot *germanitas* (L LXXX, 52), aplicat a la relació que tenen els germans Gervasi i Protasi, és traduït per *frasesca* o *frayresca*, derivat de *frare*.

La igualtat de solucions és ben evident també en els equivalents emprats per als cultemes o termes *realia*. De fet, en tots els testimonis trobem la mateixa

(Fleith 1991), també en el cas de la traducció catalana és ben difícil fer afirmacions que tinguin validesa per al conjunt d'una obra en què, ben probablement, participaren uns quants traductors –que potser no sempre tenien davant el mateix model llatí– i diversos copistes.

¹⁵ No hem tingut en compte per a l'acarament els dos incunables editats per Càmarà (2013), per tal com, a pesar que pertanyen a la mateixa tradició, presenten característiques textuais pròpies que els aparten de la tradició manuscrita, com el fet que recullen una versió distinta de la vida de santa Marina.

¹⁶ Vegeu les puntualitzacions de Witllin (1975), sobre el valor d'aquestes explicacions pseudoetimològiques.

¹⁷ Vegeu estudi lingüístic de Mas en Garcia, Mas, Perujo (2022: I-1, 108).

traducció de *summos sacerdotes* (L LXXXI, 5) per *preveres* o l'expressió *canente gallo* (L LXXX, 32) per *a matines*, amb canvi de referent cultural. El poltre de tortura, *eculeum* (L LXXX, 23), és traduït amb l'occitanisme *tortor* (Wittlin 2003: 142); la beguda alcohòlica *siceram* (L LXXXI, 14) per *cervea*; el terme *sterilitatem* (L LXXXI, 20), referit a la dona de Zacaries, per *exorquia*; *illusio* (L LXXXI, 31), usat amb motiu de l'aparició miraculosa de l'arcàngel sant Gabriel, per *escarniment*; *liberatur* (L LXXIX, 19) per *guarida* o *incensum poneret* (L LXXXI, 9) per *sacrificar a Déu*. Així mateix, tots els testimonis coincideixen en l'ús de les mateixes explicacions o dels mateixos, ben pocs, dobles sinonímics.¹⁸ Les coincidències, per tant, demostren que es tracta d'una sola traducció, ja que les solucions emprades per a traslladar el text llatí en català, marca identificativa del traductor, s'han transmès de forma idèntica en tots els manuscrits.¹⁹

Més encara, davant d'un terme aparentment ambigu com *cultus*, que pot fer referència al culte religiós però també a la manera de vestir, que és el sentit que pertoca ací segons aclareix el context de la frase, el traductor opta per afegir-hi les dues opcions: *ratione cultus, quia ambo vestitu inculti* (L LXXXI, 17) > *per raó de fe e de vestirs*. Evidentment, la combinació *fe i vestits* no constitueix un binomi sinonímic dels habituals en les traduccions d'aquesta època, sinó una mostra dels dubtes o la vacil·lació del traductor. I davant d'un terme no conegut o no identificat com *victus*, referit a l'alimentació, tots els testimonis transmeten el mateix error: *ratione victus, quia ambo victu parci* (L LXXXI, 16) > *per raó de vida, car amdós viscren en una manera*, si no és que l'arquetip català deriva d'un manuscrit llatí que ja contenia la variant errònia *vita* en lloc de *victus*. Com a exemple de contrast, podem veure que els dos referents van ser perfectament identificats en el ms. h-I-14 d'El Escorial, pertanyent, com el ms. 8 citat en la nota prèvia, a la compilació B de la tradició manuscrita del *Flos sanctorum* en castellà,²⁰ tot i que el

¹⁸ Com a exemples d'explicitació tenim: *que eren els sebelitz, en què hom los avie posatz o de moltes malalties* (vegeu notes 202, 211 i 215 de la nostra edició en l'apèndix 3). No hi ha gaires dobles, però hi trobem: *la onor de Déu e-l seu cultivoament < cultum Dei* (L LXXXI, 5).

¹⁹ Per a comprovar la independència de les dues traduccions, n'hi ha prou de comparar algunes de les solucions que el traductor del *Flos sanctorum* castellà, en el ms. 8 de la Biblioteca Menéndez Pelayo (Baños, Uría 2000), adoptà per a alguns d'aquests termes. Així, la tortura en l'*eculeum* és reformulada en l'expressió *fizolo el conde aspar* (p. 172), l'expressió *canente gallo* és traduïda literalment (*cantando el gallo*, 172), els *summos sacerdotes* són simplement *sacerdotes* (179), *incensum poneret* és *poner el encienso* (179) i la beguda *siceram* es converteix en *sidra* (179). Són, si fa no fa, les mateixes solucions que trobem en el *Flos sanctorum con sus ethimologías*, incunable editat per Cortés (2010) que aprofità la traducció catalana, almenys, en els primers nou capítols de l'obra (Perujo 2022), però no pas en aquests tres capítols.

²⁰ Vegeu una síntesi sobre la tradició manuscrita i impresa del *Flos sanctorum* en castellà en Hernández (2006), Aragüés (2012 i 2016), Baños (2012) i Cortés (2010: 31-52). Sobre el gènere, Baños (2003). Agraïm a Fernando Baños, director del projecte *La hagiografía hispánica ante la Reforma protestante* (FFI2017-86248-P), del Ministerio de Economía, Industria y Competitividad, la possibilitat de consultar els diversos testimonis de la tradició manuscrita en castellà. Per a altres aportacions bibliogràfiques, pot ser útil visitar els portals *Hagiografía hispánica*, dirigit per F. Baños i M. Garcia, accessible en: <http://www.cervantesvirtual.com/nd/ark:/59851/bmcg7579> [consulta:

traductor d'aquesta versió va decidir fer una explicitació pròpia seguint el contingut que trobarem unes quantes línies més avant en el mateix capítol (L LXXXI, 89), en què Voragine es feia ressò de l'evangeli de sant Mateu (Mt 3, 4), amb la intenció de deixar ben clar en què consistia la frugalitat alimentària i la sobrietat en la vestimenta del Baptista: *quanto al comer, ca amos comieron langostas e miel; quanto al vestir, ca amos vistieron pieles de gamellos* (ms. h-I-14 Escorial, f. 140v).

Com que es tracta d'un fragment d'un sol foli, no conté gaires variants significatives, però sí almenys unes quantes que ens permeten establir la relació de S amb la resta de testimonis manuscrits. Bàsicament, ens indiquen que el fragment montserratí s'ha d'agrupar amb la família de manuscrits PBM, clarament diferenciada del grup EV,²¹ com ha posat de manifest l'anàlisi de variants en altres parts de l'obra.²² Les variants més rellevants són:

plurimum L (LXXIX, 16)] *greument* SPBM, *fortment* EV
cecos tui oculos cordis attendo L (LXXX, 24)] *tu es cec* S, *tu est sec* P, *tu est sech* B, *es sech* M, *tu es corp* E, *tu es cap* V
odor suauissimus et mirabilis L (LXXX,39)] *molt gran e bona odor* SM, *mot gran e bona odor* P, *molt gran bona odor* B, *molt bona e gran olor* EV
imperium L (LXXX,41)] *emperi* SPBM, *emperador* EV
Loquetur L (LXXX, 41)] *parlara* SBM, *palara* P, *posa* EV
germanitas L (LXXX,52)] *fraresca* S, *frayresca* P, *frayres que* B, *frarescha* M, *frarescha han cels* E, *fraeresta an cells* V
prerogatiua dilectionis L (LXXXI,3)] *la gracia damor* SPBM, *le gran amor* E, *la gran amor* V
voci L (LXXXI,3)] *vou* SPBM, *deu* EV

Tanmateix, potser l'aportació més important d'aquest fragment a la comprensió de la tradició manuscrita de la traducció catalana de la *Legenda aurea* és la connexió que permet establir amb la traducció occitana. Com és sabut, el vincle textual entre les dues versions ja va ser assenyalat fa temps per Paul Meyer (1898: 93), que considerava la traducció catalana «une pure transcription» de

01/08/2021], i *Hagiografia catalana*, dirigit per M. Garcia, en <http://www.cervantesvirtual.com/nd/ark:/59851/bmcbg4h6> [consulta: 01/08/2021], tots dos en la Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes (UA).

²¹ EV coincideixen també en nombrosos segments omesos que sí que s'han conservat en S i en PBM (vegeu edició en l'apèndix 3). Cal fer notar, però, que S, igual que MEV, presenta un estat de llengua més evolucionat, lluny d'algunes de les solucions occitanitzants (rosselloneses) habituals en PB. Tot i que ortogràficament encara inclou grafies *-tz* en lloc de *-ts* en alguns plurals, s'hi fa servir el pronom *yo* i no *eu* (PB), *altres*, *altar*, *malalties* i no els mots amb digtongació (*autres*, *autar*, *malauties*), *pobres* i no *paubres* (PB), *posaren* i no *pausaren* (PB), *cosa* i no *causa* (PB), *molt* i *moltes* en lloc de *mot* i *motes* (P), *raó* i no *rasó* (en B), *reebiment* i no *resebamens* (P) o *resebement* (B), *veer* i no *veser* (PB), *dient* i no *disent* (B), *enclohiren* i no *enclausiren* (PB), *exoïda* i no *exausida* (PB), *menspreament* i no *menyspresament*, *pedres* (compartida amb M) i no *peres* (PBEV), *poble* i no *pòbol* (PB), *nit* i no *nuyt* (PB), però encara manté *feita* i *feits* (*feta* en EV).

²² Vegeu l'apartat "Anàlisi de variants" en Garcia, Mas, Perujo (2022: I-1, 37-69).

l'occitana, tot i que la crítica més recent s'inclina just per la idea contrària.²³ La correspondència textual també és evident en aquests tres capítols i deixa fora de tot dubte que els testimonis conservats de les dues traduccions són còpies derivades d'un mateix arquetip (català o occità). Podem comprovar-ho amb aquest breu fragment del començament del capítol de sant Joan Baptista, en què més enllà de les diferències purament ortogràfiques o morfològiques, dels previsibles errors en els numerals o els noms propis i d'alguna variant deturpada, la coincidència textual és quasi completa, ja que les poques variants del text occità *A* (París, BnF, ms. Français 9759) que difereixen respecte del text del fragment montserratí en realitat són compartides amb els manuscrits *EV*, amb els quals coincideix fins i tot en els fragments omesos. A més a més, en aquestes cinc línies, les coincidències poden ampliar-se a les solucions de traducció (*preveres* o doblot *honor e cultivament*, a pesar de la variant deturpada en *A*), als passatges omesos respecte del text llatí i també als errors de còpia, com *carrer* per *càrrec*.

Natiuitas Iohannis baptiste ab archangelo Gabriele hoc modo annuntiata fuit. Daudid enim rex, sicut habetur in hystoriis scholasticis, uolens cultum dei ampliare XXIV summos sacerdotes instituit, quorum tamen unus maior erat, qui princeps sacerdotum dicebatur. Statuit autem XVI uiros de Eleazar et VIII de Ytamatar, et secundum sortes dedit unicuique hebdomadam uicis sue; Abias autem octauam hebdomadam habuit, de cuius genere Zacharias fuit (*L LXXXI, 4-7*)

La nativitat de sent Joan Babtista fo denunciada per sent Gabriel, archàngel, en aquesta manera. Diu-se que David, rey, volc examplar la onor de Déu e·l seu cultivament, per què stablí XIII preveres, un dels quals era major dels altres. E establí XVI barons d'Eleazar e VIII de Ytamar, e a cascun él donà per sort la sua setmana en lo seu carrer. Abiàs ac la huitena setmana a servir, del linatge del qual fo Zacharias. (fragment *S*, verso)

La nativitat de sant Johan Babtista foc denunciada per sant Gabriel en aquesta maneyra. Dis-se que·l rey David volc examplar la honor de Dieu e el seu cultificament, per què stablic XIII preveres, un dels quals era major dels altres. E establic XIII barós d'Eletzar et VIII de Tamar, e a cascú él donà per sort la sua setmana e en lo seu carrer. Ach Abiàs la sua [*sua EV*] setmana a servir, del linatge del qual foc Zacharias (ms. *A*, f. 163r).²⁴

²³ De fet, Tausend (1995), editora del ms. *B* de la traducció occitana, va fer veure que el ms. *A* occità (París, BnF, Français 9759) deriva d'un text català, i en part també el ms. *B* (París, BnF, Nouvelles acquisitions françaises 6504), que transmet una versió abreujada de la *Legenda aurea* juntament amb set capítols de la *Doctrina pueril* de Llull, i en el qual s'han inclòs les vides de tres sants venerats a Girona (Santanach 2018: 107-109). També Zinelli (2009) sembla decantar-se per aquesta idea, reforçada pels indicis recollits en Perujo (2022), en què només s'analitzen els primers nou capítols de la compilació. Vegeu també els treballs de Brunel (1976 i 1986).

²⁴ Novament, la comparació amb la versió del ms. 8 de la Biblioteca Menéndez Pelayo fa més evident, per contrast, el vincle entre la traducció catalana i l'occitana: «[D]e la nascencia de sant Juan Babtista fue mensagero el ángel Gabriel en esta manera: Sabet quel rey David, queriendo fazer grand honra e serv[i]cio a Dios, estableció veite e quatro sacerdotes, que eran como obispos,

I el que diem d'aquestes línies pot aplicar-se igualment a tot el conjunt. De fet, si acarem tot el fragment montserratí amb el testimoni *A* de la traducció occitana, podem comprovar que, tret d'alguna omisió o d'algunes variants deturpades (*necustinat*) o no identificades (*fraresca*), tots dos comparteixen bona part de les solucions de traducció que hem comentat adés, com podem comprovar:

Incolatus > *no-cultivat* S, *necustinat* A
precursor > *davantcorredor* SA
germanitas > *fraresca* S, *franqueza* A
summos sacerdotes > *preveres* SA
canente gallo > *a matines* S, *a matinas* A
eculeum > *tortor* S, *borrell* A
siceram > *cervea* S, om. A
sterilitatem > *exorquia* SA
illusio > *escarniment* S, *scarniment* A
liberatur > *guarida* SA
incensum poneret > *per sacrificar a Deu* S, *per sacrificar a Dieu* A

Textualment, pel que fa a aquests tres capítols, el fragment montserratí sembla més pròxim a l'arquetip que el ms. *A* de la traducció occitana. Això no obstant, tractant-se d'una obra d'aquesta extensió, determinar si la traducció catalana serví de model a l'occitana, o a l'inrevés, requereix, per descomptat, un estudi molt més ampli, fonamentat en l'anàlisi d'un nombre més gran de capítols i de tots els testimonis conservats. En qualsevol cas, la vinculació entre les dues traduccions sempre s'ha fet entre el testimoni *A* de la traducció occitana,²⁵ que constituïria, segons Meyer (1898), l'estadi de traducció més acostat al text llatí, i la família *P* de la traducció catalana, la família rossellonesa. Per això, quan acarem el text corresponent als tres capítols conservats en el fragment de Montserrat amb els diversos testimonis de la traducció catalana i amb el ms. *A* de la traducció occitana, el que sorprèn no és la interdependència textual entre les dues traduccions, ja sabuda, sinó la coincidència de *A* amb bona part de les variants significatives que agrupen els testimonis *EV* en una branca pròpia (les mateixes que hem comentat adés), clarament diferenciada dels altres quatre testimonis (*PBMS*), com veiem ací:

entre los cuales el uno dellos era mayoral, ca era como príncipe dellos. E los sese fueron del linage de Eleazar, e los ocho de linage de Itamar. E dio a cada uno dellos, segund su suerte, la selmana en que sirviese en el templo. E Abías, el sacerdote, ovo la ochava selmana, e del su linage deste Abías fue Zacarías» (Baños, Uría 2000: 179). I el mateix podem dir del *volgarizzamento* toscà trescentesc: «Il nascimento di Joanni Batista in questo modo fue annunziato da Gabriello Arcangelo : David re, come si legge ne le Storie Scolastiche, volendo isciampiare il coltivamento di Dio, ordinò che fossero ventiquattro sommi sacerdoti, tra ' quali n'era uno il quale era chiamato il prencipe de' sacerdoti. E di questi n'ordinò quindici uomini de la schiatta d'Eleazar, e [otto] de la schiatta di Itamar e, secondo le sorti, diede a catuno a fare la sua settimana. Sì che l'uno di loro, ciò fu Abias, ebbe a fare l'ottava settimana, de la cui schiatta fue Zaccheria» (Levasti 2000: 1, 320).

²⁵ Vegeu Zinelli (2009) o Gesiot (2018).

plurimum] *greument* SPBM, *fortment* EV, *fortment errat* A
cecos tui oculos cordis attendo] *tu es cec* S, *tu est sec* P, *tu est sech* B, *es sech* M,
tu es corp E, *tu es cap* V, *tu es orb* A
odor suauissimus et mirabilis] *molt gran e bona odor* SM, *mot gran e bona odor* P, *molt gran bona odor* B, *molt bona e gran olor* EV, *mot bona e gran hodor* A
imperium] *emperi* SPBM, *emperador* EVA
Loquetur] *parlara* SBM, *palara* P, *posa* EV, *pausa* A
germanitas] *frarescha* S, *frayresca* P, *frayres que* B, *frarescha* M, *frarescha han cels* E, *fraeresta an cells* V, *franqueza anbels* A
prerogatiua dilectionis] *la gracia damor* SPBM, *le gran amor* E, *la gran amor* VA
voci] *vou* SPBM, *deu* EV, *veu* A

De totes les variants significatives, potser la més interessant és la variant *tu es orb* de A. El mot *orb* ('cec'), habitual en català medieval (és emprat per Llull, Eiximenis, Metge, etc.), correspon a la variant que devia contenir l'arquetip del qual deriva la traducció catalana i explica perfectament la forma deturpada *corp* de E, totalment mancada de sentit i origen, ben probablement, de la variant *cap* de V, que intentà esmenar l'error del manuscrit que copiava amb una forma pròpia que tampoc fa sentit. L'existència de determinades variants deturpades o de variants de còpia pròpies, tant en E (*deu*) com en A (*fortment errat*), permet descartar que E derive directament de A, o a l'inrevés, i obliga a postular un mateix arquetip per als dos manuscrits. Ara caldrà estudiar fins a on s'estén la connexió de A –i de la resta de testimonis de la traducció occitana– amb la branca E de la traducció catalana que la *collatio* d'aquests tres capítols posa damunt la taula.

5. CONCLUSIONS

En definitiva, aquest testimoni fragmentari és una prova més de la gran difusió que assolí la traducció catalana de la *Legenda aurea*.²⁶ Podem confirmar, doncs, que el fragment manuscrit 1152 (IV) conservat a la biblioteca de l'abadia de Montserrat pertany a la mateixa tradició que la resta de testimonis manuscrits en què ens ha arribat la traducció catalana de l'obra de Voragine. Fa possible recuperar quatre columnes de text amb algunes parts retallades, que transmeten el capítol complet dedicat als sants bessons Gervasi i Protasi, més les línies finals del capítol dedicat a santa Marina i la primera part del capítol dedicat a la nativitat de sant Joan Baptista. Per les característiques d'escriptura i la configuració que presenta, sembla clar que degué formar part d'un manuscrit que contenia la mateixa traducció catalana que ens ha arribat copiada en cinc manuscrits més. Textualment pertany també a la mateixa tradició; presenta les mateixes solucions de traducció i els mateixos errors. Així mateix, les variants significatives ens indiquen que s'agrupa amb els testimonis de la família més antiga (PBM), mentre que els testimonis EV formen una altra branca de la

²⁶ Vegeu Courcelles (2017: 255-265).

transmissió, que al seu torn mostra coincidències textuais que la vinculen amb el ms. A de la traducció occitana.

Pot semblar que un fragment d'un sol foli és poc important per a l'estudi de la transmissió d'una obra d'una extensió més que considerable que s'ha conservat en uns quants manuscrits quasi complets. Tanmateix, com se sol dir, tota pedra fa marge. La filiació del fragment de Montserrat al costat de la branca PBM de la traducció catalana ens permet completar amb bastant seguretat els mots retallats en els marges, reconstruir les línies (segurament 4) que manquen en el marge superior i llegir millor els mots quasi esborrats com a conseqüència dels plecs en aquest pergami procedent de Brics (apèndix 2). D'aquesta manera, la tasca d'edició es converteix en un procés de retroalimentació, ja que la transcripció de les parts que podem llegir clarament en el fragment permet acarar el text amb la resta de testimonis per a determinar-ne la filiació i, de retruc, saber amb quin testimoni o amb quin grup de testimonis s'agrupa el fragment ens ajuda a reconstruir-ne millor les parts retallades o poc llegidores. Tot plegat fa possible presentar una edició crítica d'aquest *membrum disiectum* (apèndix 3), de manera que podem posar a disposició dels experts un altre testimoni manuscrit, encara que siga de poca entitat, que pot ser útil en una futura edició crítica de l'obra, per a seleccionar millor una variant, descartar variants deturpades, etc. Esperem, doncs, que aquesta breu prospecció en la rica mina de la *Legenda aurea* pugui contribuir a fer més accessible, com desitjava Curt Wittlin, la veta o el filó que representa la versió catalana d'aquesta obra fonamental.

BIBLIOGRAFIA

- ARAGÜÉS ALDAZ, J. (2012), "Los flores sanctorum medievales y renacentistas. Brevíssimo panorama crítico", Fernández Rodríguez, N., Fernández Ferreiro, M. (eds.), *Literatura medieval y renacentista en España: líneas y pautas*, Salamanca, Sociedad Española de Literatura General y Comparada, pp. 349-361.
- ARAGÜÉS ALDAZ, J. (2016), "La Leyenda de los santos: orígenes medievales e itinerario renacentista", *Memorabilia*, 18, pp. 133-187.
- AVENOZA, G., GARCIA SEMPÈRE, M. (2012), "Santos y santas en la tradición escrita catalana medieval", Paredes, J. (ed.), *De lo humano y lo divino en la literatura medieval: santos, ángeles y demonios*, Granada, Universidad de Granada, pp. 47-60.
- BAÑOS VALLEJO, F., URÍA MAQUA, I. (2000), *La Leyenda de los Santos (Flos sanctorum del ms. 8 de la Biblioteca de Menéndez Pelayo)*, Santander, Asociación Cultural Año Jubilar Lebaniego-Sociedad Menéndez Pelayo.
- BAÑOS VALLEJO, F. (2003), *Las vidas de santos en la literatura medieval española*, Madrid, Laberinto.
- BAÑOS VALLEJO, F. (2012), "La transformación del flos sanctorum castellano en la imprenta", Garcia Sempere, M., Llorca Tonda, M. À. (eds.), *Vides medievals de sants: difusió, tradició i llegenda*, Alacant, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, 65-97.
- BITECA = AVENOZA, G., SORIANO, L., BELTRAN, V., *Bibliografía de textos catalans, valencians i balears antics*, Berkeley, The Bancroft Library – University of California, 1997–

- 2022; en línia en http://vm136.lib.berkeley.edu/BANC/philobiblon/biteca_es.html [Consulta: 22 setembre 2022)].
- BRUNEL, G. (1976), "Vida de sant Francesc». Versions en langue d'oc et en catalan de la *Legenda aurea*", *Revue d'Histoire des Textes* 6, 219-265.
- BRUNEL, G. (1986), "Les saints franciscains dans les versions en langue d'oc et en catalan de la *Legenda aurea*", Dunn-Lardeau, B. (ed.), *Cahiers d'études médiévales. Cahier spécial*, 2, Montréal-Paris, Éditions Bellarmin-Librairie Philosophique J. Vrin, 103-112.
- CÀMARA SEMPERE, H. (2010), *La Mare de Déu en el Flos sanctorum romançat (1494)*, Alacant, Publicacions de la Universitat d'Alacant.
- CÀMARA SEMPERE, H. (2013), *El Flos sanctorum romançat. Edició crítica dels incunables catalans de la Legenda Aurea de Jacobus de Voragine*, tesi doctoral presentada en la Universitat d'Alacant, dirigida per M. Garcia Sempere, en línia en el repositori de la Universitat d'Alacant: <http://hdl.handle.net/10045/74851> [Consulta: 22 setembre 2022)].
- COROMINES, J. (1977), "Prefaci" a Ch. S. M. Kniazzezh, E. J. Neugaard (eds.), *Jacobus de Voragine, Vides de sants rosselloneses*, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana, IX-XXI.
- CORTÉS GUADARRAMA, M. Á. (2010), *El Flos sanctorum con sus etimologías. Edición y estudio*, tesi doctoral presentada en la Universidad de Oviedo, dirigida per F. Baños Vallejo, en línia en la Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes de la Universitat d'Alacant: <http://www.cervantesvirtual.com/obra/el-flos-sanctorum-con-sus-etimologias-edicion-y-estudio/> [Consulta: 22 setembre 2022)].
- COURCELLES, D. de (2017), "Dir i escriure els sants a Catalunya: la qüestió d'una identitat en llengua catalana", *Viatge per la història i la literatura de les terres catalanes*, Alacant, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, 255-265 [publicat prèviament en francès: *Relations entre identités culturelles*, París, Presses de la Sorbonne Nouvelle, 1995, 61-72].
- DELEHAYE, H. (1904), "Castor et Pollux dans les legendes hagiographiques", *Analecta Bollandiana*, 23, 427-432.
- FLEITH, B. (1990), "«Legenda Aurea»: destination, utilisateurs, propagation. L'histoire de la diffusion du légendier au XIIIe et au début du XIVe siècle", Boesch Gajano, S. (ed.), *Raccolte di vite di santi dal XIII al XVIII secolo: strutture, messaggi, fruizioni*, Fasano di Brindisi, Collana del Dipartimento di Studi Storici dal Medioevo all'Età Contemporanea, 41-48.
- FLEITH, B. (1991), *Studien zur Überlieferungsgeschichte der lateinischen Legenda aurea*, Brussel·les, Société des Bollandistes.
- GARCIA SEMPERE, M. (2015), "Algunes dades sobre els manuscrits de la versió catalana de la *Legenda aurea*", *Medievalia*, 18/2, 155-178.
- GARCIA SEMPERE, M., MAS I MIRALLES, A., PERUJO MELGAR, J. M. (2022), *Flos sanctorum o Vides dels sants pares. Legenda aurea en català*, vols. I-1 i I-2, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- GESIOT, J. (2018), "La *Legenda aurea* in catalano e la sua tradizione manoscritta. Un'ipotesi ricostrutiva", *Medioevo Romanzo*, 42/2, 400-432.
- GÓMEZ MORENO, Á. (2008), *Claves hagiográficas de la literatura española (de Cantar de mio Cid a Cervantes)*, Madrid-Frankfurt, Iberoamericana-Vervuert.

- HERNÁNDEZ AMEZ, V. (2006), *Descripción y filiación de los flores sanctorum medievales castellanos*, tesi doctoral presentada Universidad de Oviedo, dirigida per F. Baños; en línia en <http://www.cervantesvirtual.com/nd/ark:/59851/bmc030n4> [Consulta: 22 setembre 2022)].
- KNIAZZEH, CH. S. M., NEUGAARD, E. J. (1977), *Jacobus de Voragine, Vides de sants rosselloneses, amb prefaci i aportacions de J. Coromines*, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana.
- LE GOFF, J. (2011), *À la recherche du temps sacré. Jacques de Voragine et la Légende dorée*, París, Perrin.
- LEVASTI, A. (2000), *Iacopo da Varazze, Legenda aurea. Presentazioni di Franco Cardini e Mario Martelli. Testo e note a cura di Arrigo Levasti*, 2 v., Florència, Le Lettere.
- MAGGIONI, G. P. (1995), *Ricerche sulla composizione e sulla trasmissione della «Legenda aurea»*, Florència, Fondazione CISAM.
- MAGGIONI, G. P. (1998), *J. Varazze, Legenda aurea*, 2 vols., Florència, Sismel – Edizione del Galluzzo.
- MAGGIONI, G. P. (2007), “Commento e annotazioni”, *Iacopo da Varazze, Legenda aurea, traducció a l'italià*, Florència, Edizioni del Galluzzo – Edizione Nazionale dei TestiMediolatini – Biblioteca Ambrosiana, 1463-1713.
- MAGGIONI, G. P. (2012), “Riletture e rescritture agiografiche del XIII secolo: i leggendari abbreviati”, Garcia Sempere, M., Llorca Tonda, M. À. (eds.), *Vides medievals de sants: difusió, tradició i llegenda*, Alacant, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, 11-34.
- MEYER, P. (1898), “La traduction provençale de la Légende dorée”, *Romania*, 27, 93-137.
- OLIVAR, A. (1969), *Els manuscris litúrgics de la Biblioteca de Montserrat*, Monestir de Montserrat, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- OLIVAR, A. (1977), *Catàleg dels manuscris de la Biblioteca del monestir de Montserrat*, Monestir de Montserrat, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- PERUJO MELGAR, J. M. (2022), “La traducció catalana de la *Legenda aurea* aprofitada en el *flos sanctorum* de la tradició castellana”, Herrero, M. À. (ed.), *Les vides de sants en la tradició romànica i en la cultura medieval i moderna. Noves perspectives*, Alacant, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana (en premsa).
- PUCHE LÓPEZ, M. C. (2020), “Margarita de Antioquia en la *Legenda aurea* de Jacobo de la Voragine: texto latino y tradición catalana”, *eHumanista/IVITRA*, 17, 213-231.
- SABATÉ, G., SORIANO, L., AVENOZA, G. (2012), “Vides de sants en manuscrits incomplets i *membra disiecta*, o com completar el nostre coneixement del que foren les biblioteques antigues”, Garcia Sempere, M., Llorca Tonda, M. À. (eds.), *Vides medievals de sants: difusió, tradició i llegenda*, Alacant, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, 35-63.
- SANTANACH SUÑOL, J. (2018), “La circulació de la *Doctrina pueril* a Occitània. De nou sobre l'aportació de Ramon Llull a la literatura en llengua d'oc”, Beltran, V., Martínez, T., Capdevila, I. (eds.), *Ramon Llull, els trobadors i la cultura del segle XIII*, Florència, Edizioni del Galluzzo per la Fondazione Franceschini – Institut d'Estudis Catalans, 99-124.
- TAUSEND, M. (1995), *Die altokzitanische Version B der “Legenda aurea”: Ms. Paris, Bibl. Nat., N. Acq. Fr. 6504*, Tübingen, Niemeyer.
- VEGA, C. A. (2012), “La hagiografia popular del siglo XV: santos, santas y travesties”, Garcia Sempere, M., Llorca Tonda, M. À. (eds.), *Vides medievals de sants:*

- difusió, tradició i llegenda*, Alacant, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, 123-142.
- VILLEMUR, F. (1999), "Saintes et travesties du Moyen Âge", *Clio. Histoire, Femmes et Sociétés* 10, 54-89; en línia en <http://journals.openedition.org/cli/253> [Consulta: 22 setembre 2022)].
- WITTLIN, C. (1975), "Les explicacions dels hagiònims en la *Legenda aurea* i la tradició medieval d'etimologies no-derivacionals", *Analecta Sacra Tarraconensia: Revista de Ciències Historicoeclesiàstiques*, 48, 75-84.
- WITTLIN, C. (2003), "Manuscrits i edicions de la *Legenda aurea* rossellonesa-catalana: una mina de materials per a la lexicologia i dialectologia històrica", *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes XLVI (Miscel·lània Joan Veny 2)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 123-145.
- ZINELLI, F. (2009), "La *Légende dorée* catalano-occitane: étude et éditions d'un nouveau fragment de la version occitane A", Lemaître, L., Vielliard, F. (eds.), *L'occitan, une langue du travail et de la vie quotidienne du XIIe au XXIe siècle. Les traductions et les termes techniques en langue d'oc. Actes du colloque de Llemotges*, Ussel, Musée du Pays d'Ussel-Centre Trobar, 263-350.

APÈNDIX 1: REPRODUCCIÓ DEL FRAGMENT

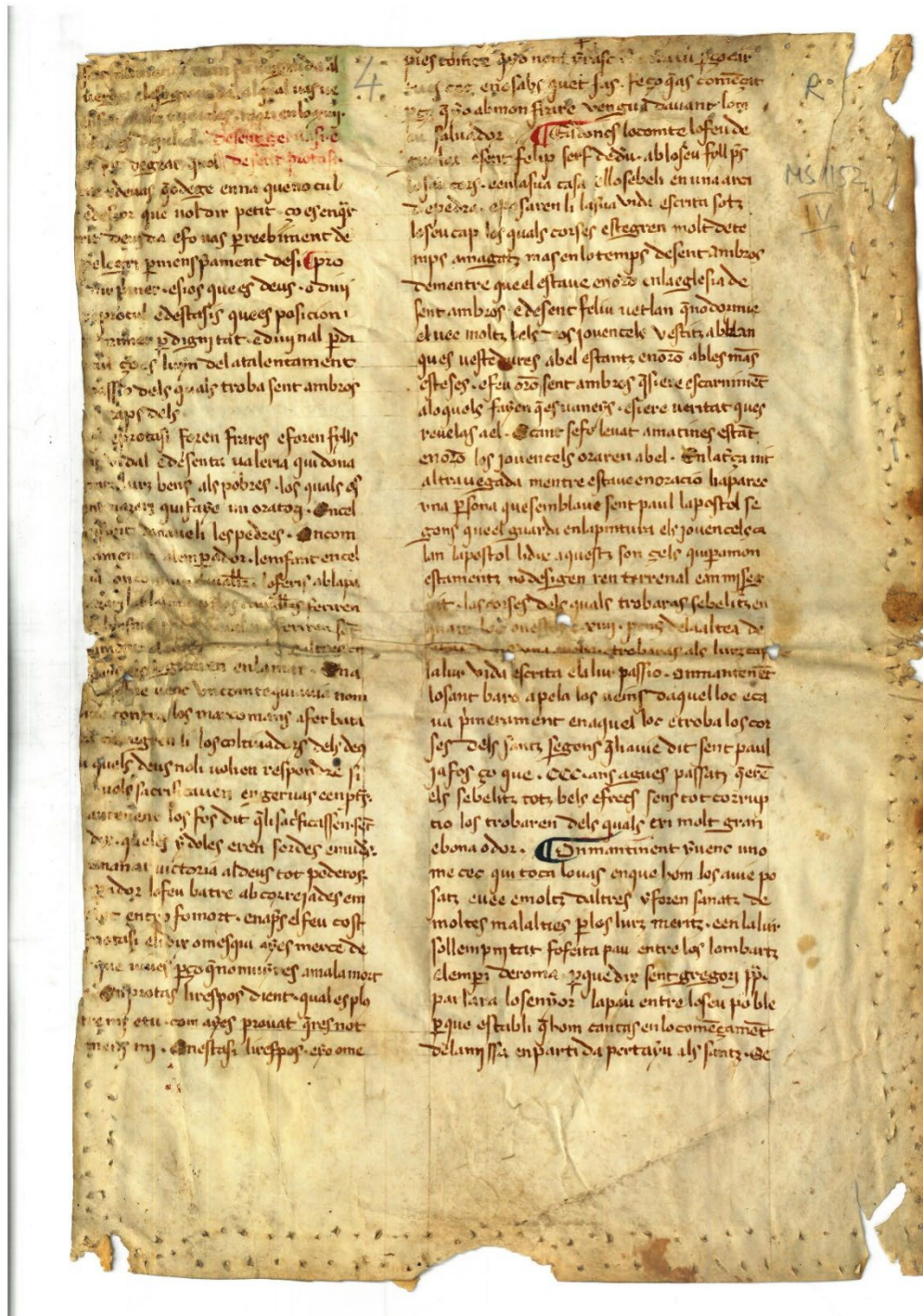

Figura 1: Recto del fragment 1152 (IV) de la biblioteca del monestir de Montserrat. Agraïm a Àngels Rius i Bou, responsable de la biblioteca de l'abadia de Montserrat, l'autorització per a reproduir ací aquest foli manuscrit.

Figura 2: Verso del fragment 1152 (IV) de la biblioteca del monestir de Montserrat. Agraïm a Àngels Rius i Bou, responsable de la biblioteca de l'abadia de Montserrat, l'autorització per a reproduir ací aquest foli manuscrit.

APÈNDIX 2: TRANSCRIPCIÓ I RECONSTRUCCIÓ DEL FRAGMENT²⁷

F. 1ra

confessaren que els avien falit greument contra
la serventa de deu e posaren lo seu cors molt
honradament en la eglesia e aquela fembra
que la avia difamada fo presa per lo diable e
confessa lo seu faliment e com fo venguda al
vas de la verge ela fo guarida al qual vas ve
nen moltes gents e si fan moltz miracles mori en lo ·xiiij·
dia de les kalendes de juliol. de sent gervasi e
Gervasi es dit de gear *que* vol // de sent protasi
dir sacre e de vas *que* o de ge enna que no cul
tivat e de sior que vol dir petit ço es *enquax*
sacrat per merit de vida e fo vas *per* reebiment de
virtuts e pelegri *per* menspreament de si ☉ pro
tasi vol dir *primer* e sios que es deus o divi
nal o es dit de procul e destasis que es posicion
ço es *enquax* primer *per* dignitat e divinal *per* di
lectio e fo procul ço es luyn del atalentament
del mon la passio dels quals troba sent ambros
escrita sots los caps dels
gervasi e protasi foren frares e foren fylls
de sent Vidal e de senta Valèria qui dona
ren totz lurz bens als pobres los quals es
taven ab sent nazari qui faye un oratori. En cel
sus qui ereenfant donave-li les pedres. On com
totz fossen amenatz a lemprador lemfant en cel
sus los seguia on com un cavaller lo feris ab la pa
lma sent nazari lo blasma *per que* los cavallers feriren
Nazari greument e lonclohiren ab los altres en
lo carcer enapres els lo gitaren en la mar. En a
quel temps hi sobrevenç un comte qui avia nom
astasi qui anave contra los marcomans a fer bata
ylla e contracorregren li los coltivadors dels deus
e dixerenli quels deus no li volien respondre si
primerament nols sacrificaven en gervas e en *protas*.
On com mantenent los fos dit *que* li sacrificassen sent

²⁷ Oferim ací la transcripció del fragment respectant la distribució del text en l'espai de les quatre columnes. Marquem la resolució de les abreviatures en lletra cursiva i, en negreta, els mots o les línies que podem reconstruir a partir de l'acarament amb els altres testimonis.

gervasi los dix que les ydoles eren sordes e mudes.
e que devien demanar victoria al deus tot poderos.
Per que irat lemprador lo feu batre ab correjades em
plomades tant entro fo mort. enapres el feu cost
renyer en protasi e li dix o mesqui ayes merce de
tu e pensat que vives *per ço que* no muyres a mala mort
ab ton frare En protas li respos dient . qual es *plus*
mesqui entre mi e tu com ayes provat *que* res not
em e tu tems mi. E nestasi li respos e yo ome

f. 1rb

mesqui com te tem en Protasi li dix en asso sem
bla quem temes cor nom goses forsar que sacri
fic a les tues ydoles e adonchs lo comte lo feu
penyar al tortor per què en Protasi li dix sa
 pies comte *que* yo nom yrasc **contra** tu *per ço* car
 tu es cec e no sabs quet fas fe *ço que* as començat
per ço que yo ab mon frare vengua davant lo m
 eu salvador. **¶** E adoncs lo comte lo feu de
 guolar e sent felip serf de deu ab lo seu fyll *pres*
 lo seu cors e en la sua casa el lo sebeli en una arca
 de pedra e posarenli la sua vida escrita sotz
 lo seu cap los quals corses estegren molt de te
 mps amagatz mas en lo temps de sent ambros
 dementre que el estave en *oracio* en la eglesia de
 sent ambros e de sent feliu vetlan *que* no dormie
 el vee moltz bels dos jovencels vestitz ab blan
 ques vestedures ab el estantz en *oracio* ab les mans
 esteses e feu *oracio* sent ambros *que* si ere escarniment
 alo quels fayen *que* esvaneyes e si ere veritat ques
 revelas a el. E cant se fo levat a matines estant
 en *oracio* los jovencels oraren ab el. En la *terça* nit
 altra vegada mentre estave en *oracio* li aparec
 una persona que semblave sent paul lapostol se
 gons que el guarda en la pintura els jovencels ca
 lan lapostol li dix aquestz son çels qui *per* amon
 estamentz no desigen ren terrenal e an mi seg
 uit . los corses dels quals trobaras sebelitz en
 quaix loc on estàs a .xiiij. peus de la altea de
 la terra dins una archa e trobaras als lurs cap[]
 la lur vida escrita e la lur passio on mantenen
 lo sant baro apela los veins daquel loc e ca
 va *primerament* en aquel loc e troba los cor

ses dels santz segons *que* li avie dit sent paul
ja fos ço que .ccc. ans agues passatz *que* eren
els sebelitz totz bels e frecs sens tot corrup
cio los trobaren dels quals exi molt gran
e bona odor. ¶ On mantinent y venc un o
me cec qui toca lo vas en que hom los avie po
satz e vee e moltz daltres y foren sanatz de
moltes malalties *per* los lurz meritx e en la lur
sollempnitat fo feita pau entre los lombartz
e lemperi de roma *per* que dix sent gregori papa
parlarà lo senyor la pau entre lo seu poble
per que establi *que* hom cantas en lo començament
de la missa en partida pertayn als santz. Re

f. 1va

**comta sent Agusti en lo libre de la
ciutat de Deu que el present e lempe
rador a Mila recobra lo veer un sech
per merit de sent Gervasi e de sent
protas.** ¶ E comta *que* un jovençel en la v
jla que es dita victoriana lava un flum
en lo qual sobtosament lo diable axi com mo
rt lo gita. On com les vespres se cantassen
en la eglesia de sent gervas e de sent protas
qui ere aqui prop aquel *per* les vous enquax
ferit tremolan entra en la eglesia davant
laltar. On col diable fos conjurat *que* isques
daqui el li manaça *que* si el nexia *que* li tolrie
tutz los membres e com isques de la eglesia luy l
del cap li exi *que* penja *per* un petit nervi . mas
alcuns que li estaven decosta lo li tornaren
en son loc. E *per* meritx de sent gervas e de sent
protas fo sobtosament sanat . diu sent am
brosi en lo prefaci de la missa enaxi aquels qui son
senyatz *per* la senyera celestial e an reebudes
armes vencedores del apostol e son absoltz
dels ligamentz del mon e an vençuda la ba
taylla del malvat enemich francament
son deliuratz e an Jhesuchrist bonament seguit.
O cant benauyrada fraresca *que* stan en los
parlamentz de deu no -pogren esser en ne
guna manera partitz del seu servei. O cant
gloriosa bataylla en la qual amdosos foren

agualment coronats axi con eren exits
d'un ventre ensemps **De sent Johan e**

Ioan babtista es nom **de la sua nati**
enat en moltes maneres **vitat**
es apelat *propheta* e amic del espos e *lucerna*
e angel e vou e elies e batejador del salv
ador crida del jutye e davant corredor
del rey. On lo nom de *propheta* es demostrat
la actoritat de la sua conexença e en lo nom
damic del espos es demostrada la *gracia* dam
or. En lo nom de la *lucerna* ardent es ense
nyada la *gracia* de la sua santetat. En lo nom
del angel es demostrat la gracia de virgi
nitat . e *per* lo nom de vou es demostrat la
gracia de la sua humilitat. E *per* lo nom de
elia es demostrada la gracia de la sua bona
volentat. E *per* lo nom de batejador es de

f. 1vb

mostrada la gracia de la sua maravelosa ho
nor en lo nom de crida es demostrada la gracia
de preicacion en lo nom davant corredor es
demostrada la gracia del seu aparelament

La nativitat de sent joan babtista fo denun
ciada *per* sent gabriel archangel en aquesta
manera diu se *que* david rey **volc examplar**
la onor de deu el seu cultivament **per que**
stablí .xiiij. *preveres* un dels quals ere **mayor dels**
altres e establí .xvj. barons **de leazar e .viii.**
de ytamar e a cascun el dona *per* sort **la sua setma**
na en lo seu carrer . abias ac la **huitena set**
mana a servir de linatge del qual **fo Zachar**
ias. Ere zacharias e la sua muyller **veyls e sens**
infans. On com Zacharias entras **en lo temple**
de deu *per* sacrificar a deu e gran multitud **de gents**
lesperas defora a el aparech langel **sent gabriel**
on com zacharias agues temor de **la sua visio**
langel li dix not temes zacharias **sapies que la t**
ua oracio es exoida. Es propietat **dels bons**
angels segons que diu la glosa que **son volente**
roses *per* bon enteniment ome **pregan e consolan**

e *per* contrari los angels mals se demostren en sem
blança dels bons angels e si troben **alcun home**
espaordit *per* la lur presencia els lespaordexen mes
per la lur terror. Denunciali sent gabriel que el
Zacharias auria fiyl qui auria nom Joan lo qual
no beuria vi ni cervea e iria davant lo Senyor
en esperit e en virtut delies fo apelat sent
Joan Elies *per* rao del aseament en asso que abdos
estegren en lo desert e *per* rao de vide car ab
dos viscren en una manera *per* rao de fe e de v
estirs e *per* rao dofici *per* ço cor amdos **anaven da**
vant jhesuchrist car sent helies ana davant **lo jut**
ye e sent joan davant lo salvador **car per rao da**
mor ardien cascun axi com a faylles *per*lur preicacion
mas com zacharias se pensas la sua **vaylea e la**
exorquia de la sua muyller el comença **a duptar**
e en manera dels jueus el demana **la manera e**
senyala langel. On com el no cregues **a les**
paraules del angel langel li tolc **lo parlar**
Es notadora cosa que dubitacio se sol **fer e escusa**
cion alcunes de vegades *per* la granea **de la promi**
ssio segons ques lig dabraam quan **li promes**
deus *que* la sua sement posseiria la **terra de Canaan**

APÈNDIX 3: EDICIÓ CRÍTICA DEL TEXT²⁸

Confessaren²⁹ que éls avien falit greument³⁰ contra la serventa de Déu.³¹ E posaren³² lo seu cors molt³³ honradament³⁴ en la eglésia.³⁵ E aquela³⁶ fembra³⁷ que la avia difamada³⁸ fo presa per lo diable e confessà lo [1ra] seu faliment³⁹ e, com⁴⁰ fo venguda⁴¹ al vas de la verge,⁴² ela fo guarida,⁴³ al qual vas venen moltes gents⁴⁴ e s'i fan moltz miracles. Morí en lo XIII⁴⁵ dia de les kalendes de juliol.⁴⁶

²⁸ Seguim els criteris d'edició habituals en la col·lecció «Els Nostres Clàssics» de l'editorial Barcino. És a dir, regularitzem l'ús de les grafies *ij*, *u/v* i *c/ç*. Usem el punt volat per a indicar les elisions d'una vocal que no tenen representació gràfica actualment. No marquem el desenvolupament de les abreviatures amb un tipus especial de lletra. Transcrivim en lletres les xifres romanes I-III i com a *f* la doble *ff*. Resolem per *ar* els casos de l'abreviatura *er/re* que corresponen a una *e* no etimològica (*paraules*, *partida*), produïts per la neutralització *a/e* habitual en els textos d'aquesta època. Seguim els criteris actuals d'accentuació, puntuació, ús de majúscules i minúscules, separació de paraules, apostrofació i guionet. Marquem entre claudàtors les restitucions de paraules alienes al fragment. Anotem només les variants significatives respecte dels altres testimonis manuscrits (*PBMEV*), no les variants merament ortogràfiques o morfològiques. Si no indiquem el contrari, reconstruïm les línies o els mots que han quedat tallats en *S* a partir de *P* (indiquem, en qualsevol cas, si hi fem servir un altre testimoni) i marquem les reconstruccions en negreta. Citem tots els testimonis directament a partir dels manuscrits; per al text llatí (cap. LXXIX-LXXXI) seguim l'edició de Maggioni (1998), que citem de forma abreujada (*L*), amb indicació del número de línia.

²⁹ *confessaren*] *confesseren* P; seguim B.

³⁰ *greument*] *fortment* EV, *plurimum* L (16).

³¹ Om. *Currunt omnes ad tam grande spectaculum et ueniam postulant ignorantie et delicti* L (17).

³² *posaren*] *pauseren* P, *pausaren* B; seguim M, que conté la variant habitual en S.

³³ *molt*] *mot* P; seguim B.

³⁴ *honradament*] *onradament* P; seguim B.

³⁵ *eglésia*] *gleysa* P, *glesa* B; restituïm el mot segons la forma habitual en S.

³⁶ *aquela*] *la* M.

³⁷ *fembra*] *femna* PB; seguim M.

³⁸ *la avia difamada*] *famulam dei infamauerat* L (19); *la avia*] *avia* M.

³⁹ *faliment*] *defalliment* B.

⁴⁰ *com*] *quant* PB.

⁴¹ *venguda*] om. P.

⁴² *verge*] *santa dona* B, *sancta verge* M, *dita verge* EV, *uirginis* L (19).

⁴³ *guarida*] *liberatur* L (19).

⁴⁴ *moltes gents*] *motes gens* P; seguim B.

⁴⁵ XIII] XIII E, XIII L (21).

⁴⁶ Com hem explicat, aquestes línies corresponen al final del capítol de santa Marina. Com a part de les seues obligacions monàstiques, la donzella, transvestida com a frare Marí, ha de portar llenya per al monestir, tasca que l'obliga a hostajar-se sovint a casa d'un home, la filla del qual, prenyada d'un soldat, l'acusa d'haver-la violada i de ser el pare del seu fill, pecat que frare Marí confessa, sense ser-ne culpable, la qual cosa li reporta l'expulsió del cenobi. En aquestes línies finals s'explica el penediment dels monjos del monestir, que quan preparen el cos de frare Marí per soterrar-lo descobreixen que en realitat és una dona, de manera que després de l'anagnòrisi valoren positivament el seu sacrifici a favor de la donzella i del fill que ha criat. S'hi indica també la data de la seua mort (18 de juny), commemorada encara en el santoral cristià, i els miracles *post mortem* produïts prop de la sepultura de la santa. Sobre la importància dels miracles *post mortem* en la *Legenda aurea*, vegeu Le Goff (2011: 70-71).

DE SENT GERVASI E DE SENT PROTASI⁴⁷

Gervasi⁴⁸ és dit de *gear*,⁴⁹ que vol **dir** ‘sacre’, e⁵⁰ de *vas*⁵¹ o de *geenna*,⁵² que [vol dir]⁵³ ‘no-cultivat’,⁵⁴ e de *sior*,⁵⁵ que vol dir ‘petit’, ço és, enquax **sacrat per mèrit de vida**;⁵⁶ e fo *vas*⁵⁷ per reebiment⁵⁸ de **virtuts e pelegrí**⁵⁹ per menspreament [del món, e fo petit per menyspreament]⁶⁰ de si. **Protasi**⁶¹ **vol** dir⁶² ‘primer’, e *sios*, que és ‘déus’ o ‘divinal’, **o és dit** de *procul* e⁶³ de *stasis*,⁶⁴ que és ‘posicion’, **ço és, enquax primer per dignitat e divinal per dilectió, e fo procul**, ço és, luyn⁶⁵ de l’atalentament⁶⁶ **del món. La passió dels quals trobà**⁶⁷ sent Ambròs⁶⁸ **escrita sots los caps d’èls.**⁶⁹

⁴⁷ Alguns testimonis tenen dues rúbriques diferenciades, l’una per al segment referit a l’etimologia dels noms (*De nomine* en L) i l’altra per a l’inici del relat. Tenen rúbrica específica per a aquest apartat: *Del nom de sant Gervasi prolech* B, *De la entretencio del nom de sent Gervasi e Protasi* E, *La interpretacio* V. En P hi ha la rúbrica *Gervasii* a l’inici de l’apartat de l’etimologia i la continuació, *et Protasi*, al començament de la part narrativa, a més del mot *miracle*, en roig, marcant diversos passatges. M, en què manca l’apartat dedicat a l’etimologia, també té una sola rúbrica, coincident amb la de S.

⁴⁸ *Gervasi*] *Gervasii* P; seguim B, que recull la forma habitual d’aquest nom en S, en què alterna *Gervasi* i *Gervàs*.

⁴⁹ *gear*] *gera* L (1).

⁵⁰ *e*] o PEV, *et* L (1).

⁵¹ *vas*] *vas que* S.

⁵² *geenna*] *gena* B, *genna* V, *gena* L (1).

⁵³ *vol dir*] *quod est* L (2); seguim P.

⁵⁴ *no-cultivat*] *no coltivat* P, *no cultivitat* B, *incolatus* L (2).

⁵⁵ *e de sior*] o *de sio* E, *e syor* L (2).

⁵⁶ *sacrat per mèrit de vida*] *secrat* E, *sacrat* V, *sacer per uite meritum* L (3).

⁵⁷ *vas*] *bos* P.

⁵⁸ *reebiment*] *resebamens* P, *resebement* B, *receptaculum* L (3).

⁵⁹ *pelegrí*] *peregri* P, *fo pelagri* B, *fo peregri* EV.

⁶⁰ *del món e fo petit per menyspreament*] *del mon e fo e fo petit per ment* P, *del mon e fo petit per menyspresament* B; seguim E, que conté la mateixa forma de l’últim mot emprada en S. S’hi utilitza un mateix terme (*menyspreament*) per a traduir dos mots llatins *contemptum* i *despectum* L (3).

⁶¹ *Protasi*] *Protasii* P; seguim B, que recull la forma habitual d’aquest nom en S, en què alterna *Protasi* i *Protàs*.

⁶² *vol dir*] *es dit que vol dir* P, *a prothos, quod est* L (4); seguim B, variant més probable segons l’espai retallat en S.

⁶³ *e*] *ho* E, o V, *et* L (5).

⁶⁴ *stasis*] *tasis* P, *tassis* B, *stasis* L (5).

⁶⁵ *procul ço és luyn*] *procul que vol dir* B, *procul* L (6).

⁶⁶ *atalentament*] *affectione* L (6).

⁶⁷ *trobà*] *atroba* PB.

⁶⁸ *Ambròs*] *Ambrosii* P, *Ambrosi* B. Om. *in libello* L (7).

⁶⁹ *ço és enquax primer ... d’èls*] etc EV. Alguns testimonis precedeixen, tot seguit, la part narrativa d’una altra rúbrica: *Del nom de sant Gervasi* B (per error), *De sent Gervasi e Protasi* E, *De les vides den Gervasi e an Protasi* V, *De sanctis Gervasio et Prothasio* L.

Gervasi e⁷⁰ Protasi foren frares,⁷¹ e foren fylls **de sent** Vidal⁷² e de senta⁷³ Valèria, qui donaren⁷⁴ totz lurs béns als pobres, los quals estaven **ab sent** Nazari, qui faÿe un oratori⁷⁵ e·N Celsus, **qui ere**⁷⁶ emfant, donave-li⁷⁷ les pedres.⁷⁸ On,⁷⁹ com **totz**⁸⁰ **fossen** amenatz a l'emperador,⁸¹ l'emfant En Celsus⁸² **los seguia**.⁸³ On,⁸⁴ com un cavaller lo⁸⁵ ferís ab la palma,⁸⁶ **sent** Nazari lo⁸⁷ blasmà, per què⁸⁸ los cavallers⁸⁹ feriren sent **Nazari greument**⁹⁰ e lo·nclohiren⁹¹ ab los altres en **lo carcer**⁹² e·naprés éls lo⁹³ gitaren en la mar.⁹⁴

En **aquel temps hi**⁹⁵ sobreveic un comte qui avia nom **Astasi**,⁹⁶ **qui anave** contra los marcomans⁹⁷ a fer bataylla.⁹⁸ **E contracorregren-li**⁹⁹ los coltivadors dels

⁷⁰ e] en M, e an V.

⁷¹ frares] *gemini fratres* L (8). Aquests sants bessons s'han posat en relació amb els Dioscurs, Càstor i Pòl·lux (Delehaye 1904), com ha passat també amb els màrtirs bessons sant Cosme i sant Damià, els sants metges (Gómez Moreno 2008: 209-210).

⁷² La *Legenda aurea* conté també un capítol dedicat a sant Vidal (cap. LIX, «De sancto Vitali»), en el qual s'indica que fou pare de Gervasi i Protasi i que la seua passió va ser trobada en el llibre dels seus fills.

⁷³ de senta] *satan* B.

⁷⁴ donaren] *daven* M.

⁷⁵ Om. *apud Ebredunum* L (9).

⁷⁶ ere] Restituïm el mot segons l'ús habitual d'aquesta forma verbal en S.

⁷⁷ donave-li] *davali* M, *donavi* E.

⁷⁸ pedres] *peres* PBEV. Om. *Quod uero Nazarium iam Celsum habuisse narratur, forte per anticipationem accipitur, cum longe post eum sibi fuisse oblatum ex hystoria Nazarii colligatur* L (10).

⁷⁹ On] e co B.

⁸⁰ totz] *tots* PBMEV; restituïm el mot segons la forma habitual en S.

⁸¹ a l'emperador] *ad Neronem imperatorem* L (11).

⁸² En Celsus] *excelsus* P.

⁸³ seguia] *seguì* B, *sequebatur* L (11). Om. *eiulans* L (11).

⁸⁴ On] e com B.

⁸⁵ lo] *los* M, *lon* EV, *quem* L (12).

⁸⁶ lo ferís ab la palma] *alapis cederet* L (12). Cal entendre que el ferí amb la palma de la mà, amb una galtada.

⁸⁷ lo] *lon* BMEV.

⁸⁸ què] om. B.

⁸⁹ cavallers] *cavallers lo* B. Om. *irati* L (12).

⁹⁰ greument] *calcibus* L (12).

⁹¹ lo·nclohiren] *lenclausiren* PB.

⁹² lo carcer] *la carcer* P, *la carcre* M, *lo carçre* E; seguim B.

⁹³ lo] *los* M.

⁹⁴ Om. *Geruasium uero et Prothasium Mediolanum duxerunt, Nazarius uero miraculose liberatus Mediolanum uenit* L (13). En el cap. xcviij de l'obra ("De sanctis Nazario et Celso") s'indica que sant Ambròs trobà la vida i passió d'aquests sants en el llibre de sant Gervasi i de sant Protasi. S'hi narra també que, després d'haver sigut llançats al mar, sant Nazari i el jove Cels caminaren sobre les aigües i arribaren prop de Gènova i, més tard, a Milà.

⁹⁵ hi] i PM; seguim B.

⁹⁶ Astasi] *Atasi* B, *Astasio* L (14).

⁹⁷ Poble germànic emparentat amb els sueus.

⁹⁸ bataylla] Restituïm el mot segons la forma habitual en S.

⁹⁹ contracorregren-li] *concorregrenli* B, *contracorregrenla* M.

déus¹⁰⁰ e **dixeren-li** que-ls déus no li volien respondre si **primerament** no-ls¹⁰¹ sacrificaven En Gervàs e En Protàs. **On**,¹⁰² **com**¹⁰³ **mantenent**¹⁰⁴ los¹⁰⁵ fos¹⁰⁶ dit que los sacrificassen,¹⁰⁷ sent **Gervasi los**¹⁰⁸ dix que les ýdoles eren sordes e mudes, e **que**¹⁰⁹ **devien demanar** victòria al¹¹⁰ Déus totpoderós. **Per què, irat, l'emperador**¹¹¹ lo feu¹¹² batre ab correjades **emplomades**,¹¹³ **tant** entrò¹¹⁴ fo mort. Enaprés, él feu **costrènyer**¹¹⁵ **En Protasi** e li dix:¹¹⁶

—O,¹¹⁷ mesquí, ayes mercè de **tu, e pensa't**¹¹⁸ que vives¹¹⁹ per ço que no¹²⁰ muyres a mala mort **ab ton frare!**

En¹²¹ Protàs li respòs, dient:¹²²

—Qual és plus¹²³ **mesquí** entre¹²⁴ mi e tu,¹²⁵ com ayes provat que res no-t **tem e tu tems** mi?¹²⁶

E N'Estasi li respòs:

—E yo,¹²⁷ ome¹²⁸ **mesquí, com te tem?**¹²⁹

¹⁰⁰ *los coltivadors dels déus*] *los cultivadors del deus P, cultivadors dels deus B, los cultivadors de deus E, deorum cultores L* (14). Es tracta, evidentment, dels qui reten culte als déus pagans.

¹⁰¹ *no-ls*] *no li M, no EV.*

¹⁰² *On*] *e B.*

¹⁰³ *com*] *co B, con M, om. P; seguim E.*

¹⁰⁴ *Om. tenentur L* (15).

¹⁰⁵ *los*] *lur P.*

¹⁰⁶ *fos*] *fo P.*

¹⁰⁷ *que los sacrificassen*] *que li sacrificassen S, que sacrificasen M, om. EV, ut sacrificent inuitantur L* (15); seguim P.

¹⁰⁸ *los*] *lur P; seguim B.*

¹⁰⁹ *que*] *que <ells> V.*

¹¹⁰ *al*] *als PB.*

¹¹¹ *irat l'emperador*] *l'emperador irat V.*

¹¹² *feu*] *om. P.*

¹¹³ *emplomades*] *desemplomades E.*

¹¹⁴ *entrò*] *tro M.*

¹¹⁵ *feu costrènyer*] *fe costreyer P, fo constrenyer B, constranye E, costrangue V, accersiri fecit L* (17); reconstruïm el mot tallat seguint B.

¹¹⁶ *li dix*] *dix li B.*

¹¹⁷ *O*] *om. EV.*

¹¹⁸ *pensa't*] *penset MEV.*

¹¹⁹ *vives*] *visques V.*

¹²⁰ *no*] *not E.*

¹²¹ *En*] *e an V.*

¹²² *dient*] *e dix M.*

¹²³ *plus*] *pus PBMEV.*

¹²⁴ *entre*] *enfere E, enfra V.*

¹²⁵ *mi e tu*] *tu e mi B.*

¹²⁶ *no-t tem e tu tems mi*] *no-t tem e tu temens mi S, no temia P, not temi e tu tems mi B, not tema M, ego qui te non timeo aut tu qui me timere L* (19); seguim E.

¹²⁷ *E yo*] *ey P, e eu B, o jo V.*

¹²⁸ *ome*] *om. M.*

¹²⁹ *com te tem*] *cot temi P, tot temi B, quet tem M, quomodo timeo? L* (20); seguim E.

En Protasi li dix:¹³⁰

— En assò¹³¹ sembla¹³² que·m temes,¹³³ cor no·m goses¹³⁴ forsar que¹³⁵ sacrific a les tues ýdoles.¹³⁶

E, adoncs, lo comte lo feu¹³⁷ penyar al¹³⁸ tortor.¹³⁹ Per què En Protasi li dix:

— Sà-[1rb]pies, comte, que¹⁴⁰ yo¹⁴¹ no m'yrasc contra¹⁴² tu, per ço car¹⁴³ tu es cec¹⁴⁴ e no¹⁴⁵ sabs què·t fas.¹⁴⁶ Fe ço que as començat per ço que yo,¹⁴⁷ ab mon¹⁴⁸ frare, vengua davant lo meu¹⁴⁹ Salvador!¹⁵⁰

E, adoncs, lo comte lo feu deguolar. E sent Felip, serf¹⁵¹ de Déu, ab lo seu¹⁵² fyll, pres lo seu cors¹⁵³ e en la sua casa¹⁵⁴ él lo sebelí en una arca de pedra,¹⁵⁵ e posaren-li¹⁵⁶ la sua vida escrita¹⁵⁷ sutz¹⁵⁸ lo seu¹⁵⁹ cap.¹⁶⁰ Los quals corses estegren molt de temps¹⁶¹ amagatz. Mas en lo temps de¹⁶² sent Ambròs,¹⁶³ dementre que él

¹³⁰ *En Protasi li dix*] en *Protasi li respos* B, om. EV, *Cui Prothasius* L (21).

¹³¹ *assò*] *ayso* P, *aysom* B, *aço* V; seguim E.

¹³² *assò sembla*] *asom par* M.

¹³³ *temes*] *temps* P; seguim B.

¹³⁴ *goses*] *gauses* PB; seguim M.

¹³⁵ *que*] *que eu* PB; seguim M.

¹³⁶ *tues ýdoles*] *teues ydoles* B, *idoles* M, *idoles tues* V. *En assò ... ýdoles*] *In hoc me timere probaris et te ledi si non sacrificauero diis tuis; si enim te ledi a me nequaquam timeres, nunquam ad sacrificium ydolorum me ipse compelleres* L (21).

¹³⁷ *feu*] *fe* P; seguim B.

¹³⁸ *al*] *en lo* BM.

¹³⁹ *tortor*] *eculeum* L (23).

¹⁴⁰ *Sàpies comte que*] om. EV. Explicitació del traductor.

¹⁴¹ *yo*] *eu* PB.

¹⁴² *contra*] *de res contra* M.

¹⁴³ *car*] *com* EV.

¹⁴⁴ *tu es cec*] *es sech* M, *tu es corp* E, *tu es cap* V, *cecos tui oculos cordis attendo* L (24).

¹⁴⁵ *no*] *not* PBM.

¹⁴⁶ *e no sabs què·t fas*] *quin potius tui misereor quia nescis quid facias* L (24).

¹⁴⁷ *yo*] *eu* PB.

¹⁴⁸ *mon*] *lo meu* PBEV.

¹⁴⁹ *lo meu*] *lo* P.

¹⁵⁰ *vengua ... Salvador*] *hodie possit occurrere benignitas saluatoris* L (25).

¹⁵¹ *serf*] *ser* PB, *seruent* EV.

¹⁵² *lo seu*] *son* B, *lo* EV.

¹⁵³ *lo seu cors*] *lo cors* P, *corpora eorum* L (27).

¹⁵⁴ Om. *occulte* L (27).

¹⁵⁵ *pedra*] *pera* PBV, *pere* E.

¹⁵⁶ *posaren-li*] *posaren* E.

¹⁵⁷ *la sua vida escrita*] *libellum eorum ortum, uitam et finem continentem* L (27).

¹⁵⁸ *sutz*] *desutz* M.

¹⁵⁹ *seu*] om. B.

¹⁶⁰ Om. *Passi autem sunt sub Nerone qui cepit circa annos domini LVII* L (28).

¹⁶¹ *molt de temps*] *mot temps* P, *longament* M.

¹⁶² *de*] *que* B.

¹⁶³ Om. *hoc modo reperta fuerunt* L (29).

estave en oració en la eglésia de sent Ambròs¹⁶⁴ e de sent Feliu vetlan,¹⁶⁵ que no dormie, él veé moltz bels dos jovencels¹⁶⁶ vestitz ab blanques vestedures,¹⁶⁷ ab él estantz¹⁶⁸ en oració ab les mans esteses. E feu oració sent Ambròs¹⁶⁹ que, si ere escarniment¹⁷⁰ alò¹⁷¹ qu·éls¹⁷² fajen, que esvaneýs,¹⁷³ e si ere veritat, que·s¹⁷⁴ revelàs a él.¹⁷⁵

E,¹⁷⁶ cant se¹⁷⁷ fo levat a matines,¹⁷⁸ estant en oració, los jovencels oraven¹⁷⁹ ab él. En la terça nit, altra vegada, mentre estave en oració, li aparec una persona que semblave sent Paul, l'apòstol,¹⁸⁰ segons que él guardà en la pintura;¹⁸¹ e·ls jovencels calan,¹⁸² l'apòstol li dix:

—Aquestz són cels qui, per¹⁸³ amonestamenz, no desigen¹⁸⁴ ren terrenal, e an mi seguit,¹⁸⁵ los corses dels¹⁸⁶ quals trobaràs¹⁸⁷ sebelitz en aqueix¹⁸⁸ loc on estàs,

¹⁶⁴ Ambròs] Naboris L (30); dementre que él ... Ambròs] om. M.

¹⁶⁵ vetlan] om. M.

¹⁶⁶ veé moltz bels dos jovencels] vesec dos jovencels mot bels P, vesech dos molts bells jovensels B, vee molt bels dos jovencels M, viu molt bels tres jovencels E, viu molt bells dos jovencells V, apparuerunt ei duo pulcherrimi iuvenes L (30).

¹⁶⁷ vestitz ab blanques vestedures] ab blanques vestadures vestits E, ab blanques vestidures vestits V. Om. id est colobio et pallio induti, caliculis calciati L (30).

¹⁶⁸ ab él estantz] estants ab el E, estants ab ell V.

¹⁶⁹ sent Ambròs] om. P, Ambrosius L (31).

¹⁷⁰ escarniment] illusio L (31).

¹⁷¹ alò] aquelo PB, aclo E.

¹⁷² qu·éls] que aquels B.

¹⁷³ esvaneýs] sesvaneis B, sesvanahis E.

¹⁷⁴ que·s] que P.

¹⁷⁵ Om. denuo L (31).

¹⁷⁶ Om. Simile igitur modo L (32).

¹⁷⁷ se] om. M.

¹⁷⁸ a matines] canente gallo L (32).

¹⁷⁹ oraven] oraren SMEV, orantes ... apparuerunt L (32); seguim P.

¹⁸⁰ l'apòstol] apostol PMEV, apostoll B.

¹⁸¹ pintura] primera P; mentre estave ... pintura] defecto iam ieiuniis corpore non dormienti, sed stupenti cum tertia sibi apparuere persona que similis Paulo apostolo uidebatur, secundum quod in pictura prospexerat L (33).

¹⁸² calan] om. M.

¹⁸³ per] om. B.

¹⁸⁴ per amonestamenz no desigen] per amonestament no desigaren M, faeren los meus amonestamens e no desiyaren E, faeren los meus amonestamens e no desigaren V.

¹⁸⁵ per amonestamenz ... seguit] nihil terrenum desiderantes monita mea secuti sunt L (35).

¹⁸⁶ dels] dels los B.

¹⁸⁷ trobaràs] atrobaras PBEV, trobaretz M.

¹⁸⁸ en aqueix] enquaix S, en aquell B, in eo L (36); seguim P.

a XII¹⁸⁹ peus de la altea¹⁹⁰ de la terra, dins¹⁹¹ en una archa; e trobaràs als¹⁹² lurs caps la lur vida escrita e la lur passió.¹⁹³

On, mantenent,¹⁹⁴ lo sant baró apelà los veïns¹⁹⁵ d'aquel loc e cavà primerament en aquel loc e trobà¹⁹⁶ los corses dels santz, segons que li avie dit sent Paul,¹⁹⁷ ja¹⁹⁸ fos ço que CCC ans¹⁹⁹ agués²⁰⁰ passatz que eren éls²⁰¹ sebelitz,²⁰² totz bels e frescs,²⁰³ sens tota²⁰⁴ corrupció los trobaren,²⁰⁵ dels quals exí²⁰⁶ molt gran e bona odor.²⁰⁷ On,²⁰⁸ mantinent, y venc un ome cec qui tocà lo vas en què hom²⁰⁹ los avie²¹⁰ posatz²¹¹ e veé.²¹² E²¹³ moltz d'altres y foren sanatz de moltes²¹⁴ malalties²¹⁵ per los lurz mèritz. E en la lur sollempnitat fo feita pau entre²¹⁶ los lombartz²¹⁷ e l'emperi²¹⁸ de Roma. Per què dix sent Gregori, papa:

¹⁸⁹ XII] XIII S, duo decim L (37); seguim P.

¹⁹⁰ de la altea] dautesa P, daltesa B, daltea E.

¹⁹¹ dins] enins P, om. M; seguim B.

¹⁹² trobaràs als] atrobaras B.

¹⁹³ la lur vida ... passió] libellum, in quo ortus eorum continentur et finis L (37).

¹⁹⁴ mantenent] apres B.

¹⁹⁵ los veïns] los vels P, los lurs vesis B, vicinis coepiscopis L (38).

¹⁹⁶ trobà] tro agues trobat M.

¹⁹⁷ segons que li avie dit sent Paul] segons que sent Paul li avia dit P. Sant Ambròs, bisbe de Milà, trobà les relíquies de sant Gervasi i sant Protasi a Milà, el 17 de juny de l'any 386, fet que li reportà una gran victòria en la disputa contra els arrians. Amb motiu d'aquests fets va escriure una carta a la seua germana Marcel·lina, que podem llegir en el *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, LXXXII/3 (1982), 126-140 (<https://archive.org/details/corpuscriptorum0082unse/mode/2up>). Vegeu Maggioni (2007: 1567-1568) i Gómez Moreno (2008: 115).

¹⁹⁸ ja] jas MV.

¹⁹⁹ CCC ans] cc anys B, traens ans M, trecenti anni et ultra L (38).

²⁰⁰ agués] avia B.

²⁰¹ eren éls] els eren PE, aquels eren B, eren M.

²⁰² que eren éls sebelitz] Explicitació del traductor.

²⁰³ frescs] frecs S.

²⁰⁴ tota] tot S.

²⁰⁵ totz bels ... trobaren] els trobaren ~~tos~~ els totz bels e frecs sens tot corrupiment M, ita tamen eorum corpora sunt reperta ac si ipsa hora ibidem fuissent posita L (38); los trobaren] om. PBEV; corrupció] corompament P, corrempiment B, corrompiment EV.

²⁰⁶ exí] axia M.

²⁰⁷ molt gran e bona odor] molt gran bona odor B, molt bona e gran olor EV, odor suauissimus et mirabilis L (39).

²⁰⁸ On] e B.

²⁰⁹ en què hom] hon B.

²¹⁰ avie] avien B.

²¹¹ en què hom los avie posatz] Explicitació del traductor.

²¹² e veé] e vesec P, e vesech B, e mantinent viu E, e mantinent se viu V; venc un ome ... veé] un hom cech i venc qui toca al vas per que mantinent vee M.

²¹³ E] que B.

²¹⁴ de moltes] de moltes dautres P.

²¹⁵ de moltes malalties] Explicitació del traductor.

²¹⁶ entre] entro B.

²¹⁷ lombartz] lumbrats P.

²¹⁸ l'emperi] lemprador EV, imperium L (41).

«Parlarà²¹⁹ lo Senyor la pau²²⁰ entre lo seu poble». ²²¹ Per què establí que hom cantàs en lo començament de la missa, [perquè l'ofici de la missa] en partida pertayn als santz [e en partida als feyts que ladonchs se feren].²²²

Re-[1va]comta sent Agustí²²³ en lo libre²²⁴ de *La ciutat de Déu* que,²²⁵ **él present e²²⁶ l'emperador,²²⁷ **a Milà** **cobrà²²⁸ **lo veer²²⁹ **un sec per mèrit²³⁰ **de sent Gervasi e de sent Protàs.²³¹ E recomta²³² que un jovencel, en²³³ la vila que és dita Victoriana,²³⁴ lava[va un caval en]²³⁵ un flum, en lo qual sobtosament²³⁶ lo diable axí com mort lo gità.²³⁷ On,²³⁸ com les vespres se cantassen en la eglésia de sent Gervàs e de sent Protàs, qui ere aquí²³⁹ prop, aquel, per les vous enquax ferit, tremolan entrà en²⁴⁰ la eglésia davant l'altar.²⁴¹ On, co-l diable fos conjurat que isquez d'aquí, él li manaça que, si él n'exia, que li²⁴² tolrie totz²⁴³ los membres. E,**********

²¹⁹ *Parlarà*] *palara* P, *posa* EV, *Loquetur* L (41).

²²⁰ *la pau*] *pau* P.

²²¹ *poble*] *pobol* PB; *entre lo seu poble*] *entrel poble seu* M. Voragine fa referència al mateix fet en el capítol CLXXVII ("De sancto Pelagio papa"): "Sicque in festo Geruasii et Protasii facta est pax inter Romanos et Longobardos et ideo Gregorius in eodem festo cantari instituit in officio misse 'Loquetur dominus pacem etc.'. In natiuitate quoque Iohannis baptiste predictorum pax et conuersio amplius confirmata fuit" L (70-71).

²²² *la missa perquè ... feren*] *la missa en partida pertayn als santz* S, *la messa per que lofici tayn de la missa en partida als feits que adoncs se feren* P, *la missa per que loffici de la missa pertany en los santz e en partida als feyts que ladonchs se feren* B, *la missa en partida pertany als sans e en partida als feits que ladons sa faeren* M, *la missa un ofici quis diu segons los feyts qui lavors se fayen* E, *la missa un officii quis dius segons los fets qui lavors se fahien* V, *misse cantari instituit; unde et officia partim sanctis conueniunt, partim euentibus qui in ipsis contingere diebus* L (41-42); reconstruïm els dos segments que manquen en S seguint B.

²²³ *sent Agustí*] *sent Augusti* PB, *Augustinus* L (43); seguim M.

²²⁴ *en lo libre*] *in libro* XXII L (43).

²²⁵ *que*] *per que* P. Cf. sant Agustí, *De civitate Dei* (XXII, VIII).

²²⁶ *e*] om. M.

²²⁷ *l'emperador*] *lenperador* P; seguim B. Om. *et multa turba* L (43).

²²⁸ *cobrà*] *recobra* EV.

²²⁹ *veer*] *veser* PB; seguim M.

²³⁰ *per mèrit*] *per merits* MV, *ad corpora martyrum* L (43).

²³¹ Om. *utrum autem sit predictus cecus an alius ignoratur* L (44).

²³² *E recomta*] *e comta* M, *Idem quoque refert ibidem* L (45).

²³³ *en*] *avia* en B.

²³⁴ Om. *que ab Yporegio triginta milibus distat* L (46).

²³⁵ *lavava un caval en*] *lava* S, *luana un cavaler* P, *lavava en* M, *levave un cavall en* V, *in ... equum lauaret* L (45); seguim B.

²³⁶ *sobtosament*] *soptament* PBEV.

²³⁷ *axí com mort lo gità*] *lo gita* P, *eum uexauit et in flumen tamquam mortuum proiecit* L (45).

²³⁸ *On*] e B.

²³⁹ *aquí*] om. P.

²⁴⁰ *en*] *per* M.

²⁴¹ Om. *inde amoueri non ualens tamquam si ibidem alligatus fuisset* L (46).

²⁴² *li*] *el li* E.

²⁴³ *totz*] *tot* P.

com isqués²⁴⁴ de la eglésia, l'uyl del cap li exí,²⁴⁵ que penjà²⁴⁶ per un petit nervi.²⁴⁷ Mas alguns que li estaven de costa²⁴⁸ lo li tornaren en son loc;²⁴⁹ e²⁵⁰ per²⁵¹ mèritz de sent Gervàs e de sent²⁵² Protàs fo sobtosament sanat.²⁵³

Diu sent Ambrosi en lo prefaci de la missa²⁵⁴ enaxí: «Aquels qui són senyatz per²⁵⁵ la senyera celestial e an reebudes armes vencedores de l'apòstol, e²⁵⁶ són absoltz dels ligamentz²⁵⁷ del món e an vençuda la bataylla del malvat enemic,²⁵⁸ francament són deliuratz e an Jhesuchrist bonament²⁵⁹ seguit. O, cant benauyrada fraresca²⁶⁰ que, stan en los parlamentz de Déu, no pogren²⁶¹ ésser en neguna manera partitz del seu servei!²⁶² O, cant gloriosa bataylla,²⁶³ per la qual²⁶⁴ amdosos²⁶⁵ foren²⁶⁶ agualment coronats,²⁶⁷ los quals²⁶⁸ eren exits d'un²⁶⁹ ventre ensemps!

²⁴⁴ *isqués*] *isque* MEV.

²⁴⁵ *exí*] *isque* ME.

²⁴⁶ Om. *in maxillam fusus* L (48).

²⁴⁷ *petit nervi*] *tenui uenula* L (48).

²⁴⁸ *costa*] *prop* B.

²⁴⁹ Om. *sicut potuerunt* L (48).

²⁵⁰ *e*] om. M. Om. *intra paucos dies* L (49).

²⁵¹ *per*] *per los* B.

²⁵² *de sent*] om. B.

²⁵³ *sobtosament*] *sobtament* P, *soptament* E; *fo sobtosament sanat*] *foren sanats* B, *plene sanatus* L (49).

²⁵⁴ *en lo prefaci de la missa*] *en la profecia de la mesa* P, *en la prefaccia de la missa* B, *al prefaci de la missa* M, *in prefatione* L (50).

²⁵⁵ *per*] *de* BM.

²⁵⁶ *e*] om. EV.

²⁵⁷ *dels ligamentz*] *del ligaments* B, *del ligament* M.

²⁵⁸ *del malvat enemic*] *nequissimi hostis uitiorum* L (51); *enemic*] *emic* P.

²⁵⁹ *bonament*] *franchament* E, *francament* V; *Jhesuchrist bonament*] *bonament Jhesuchrist* M; *francament ... seguit*] *prosternentes liberi et expediti Christum dominum sunt secuti* L (51).

²⁶⁰ *fraresca*] *frayresca* P, *frayres que* B, *frarescha han cels* E, *fraeresta an cells* V, *germanitas* L (52).

²⁶¹ *no pogren*] *que no poden* EV.

²⁶² *servei*] *servisi* P, *servesi* B; *no pogren ... servei*] *nullo potuit interpellari contagio* L (52).

²⁶³ *bataylla*] *batayla faeren* E, *batalla faeren* V.

²⁶⁴ *per la qual*] *en la qual* PBM, *ubi* L (53).

²⁶⁵ *amdosos*] *abdos* PBV, *amdos* M.

²⁶⁶ *foren*] om. M.

²⁶⁷ *agualment coronats*] *engalment coronats* P, *coronats engalment* B.

²⁶⁸ *los quals*] *axi con* SEV, *los cals* P, *quos* L (53); *seguim* B.

²⁶⁹ *d'un*] *del* E, *unus* L (53).

DE SENT JOHAN E DE LA SUA NATIVITAT²⁷⁰

Joan Babtista és nomenat en moltes maneres. És²⁷¹ apelat propheta, e²⁷² amic de l'Espòs, e lucerna, e àngel, e vou, e²⁷³ Elies, e batejador²⁷⁴ del Salvador, e crida del Jutye e davantcorredor²⁷⁵ del Rey. En lo nom de *propheta* és demostrada²⁷⁶ la²⁷⁷ actoritat²⁷⁸ de la sua conexença. E en lo nom d'*amic*²⁷⁹ de l'Espòs és demostrada la²⁸⁰ gràcia d'amor.²⁸¹ En²⁸² lo nom de la²⁸³ *lucerna ardent*²⁸⁴ és²⁸⁵ ensenyada la gràcia de la sua santetat. En lo nom de *l'àngel* és demostrada²⁸⁶ la gràcia de²⁸⁷ virginitat. E per lo²⁸⁸ nom de *vou*²⁸⁹ és demostrada²⁹⁰ la gràcia de la sua humilitat.²⁹¹ E per lo nom de *Elia*²⁹² és demostrada la gràcia de la sua bona volentat.²⁹³ E per lo nom de *Batejador*²⁹⁴ és de-[1vb]mostrada la gràcia²⁹⁵ de la sua

²⁷⁰ Igual que en el capítol anterior, alguns testimonis tenen una rúbrica diferenciada per a l'apartat inicial que conté l'etimologia del nom: *De sant Johan babtista prolech* B, *De la nativitat de sant Jouan Babtista* M, *De la entpretacio del nom de sent Johan Babtista* E, *La interpretacio del nom* V, *De nomine* L. Sant Joan és l'únic sant de qui es commemora el naixement, com es fa en el cas de Jesucrist i la Mare de Déu; la festivitat té lloc el 24 de juny, justament sis mesos abans de la Nativitat de Jesús, en el solstici d'estiu, quan comença a minvar la durada del dia, que tornarà a créixer amb el solstici d'hivern, al Nadal, tal com anuncià el Baptista en Jn 3, 30. Vegeu Maggioni (2007: 1569).

²⁷¹ És] *car el es* B.

²⁷² e] om. M.

²⁷³ e] om. PM.

²⁷⁴ *batejador*] *batiador* E.

²⁷⁵ *e crida del Jutye e davantcorredor*] om. E, *preco iudicis et precursor* L (2).

²⁷⁶ *demonstrada*] *demonstrat* SM, *demonstra* P, *designatur* L (3); seguim B.

²⁷⁷ *la*] *per* P, *la seua* B.

²⁷⁸ *actoritat*] *auctoritat* PBMV.

²⁷⁹ *d'amic*] om. P, *del amich del amich* M.

²⁸⁰ *demonstrada la*] *demonstrat* B.

²⁸¹ *la gràcia d'amor*] *le gran amor* E, *la gran amor* V, *prerogatiua dilectionis* L (3).

²⁸² *En*] *e en* P, *e el* M.

²⁸³ *la*] om. BMEV.

²⁸⁴ *ardent*] *resplendent* M, *ardenti* L (3).

²⁸⁵ *és*] *en* B.

²⁸⁶ *demonstrada*] *demonstrat* SP; seguim B.

²⁸⁷ *de*] *de la* EV.

²⁸⁸ *lo*] om. M.

²⁸⁹ *vou*] *Deu* EV, *voci* L (3).

²⁹⁰ *demonstrada*] *demonstrat* S, *demonstrada* P; seguim B.

²⁹¹ *la sua humilitat*] *la umilitat sua* M.

²⁹² *Elia*] *Elies* PBV, *Alies* E, *Helia* L (3).

²⁹³ *bona volentat*] *bontat e volentat* B, *feruoris* L (3).

²⁹⁴ *Batejador*] *babtista* PB, *babtiste* E, *baptista* L (3).

²⁹⁵ *demonstrada la gràcia*] om. P; seguim B.

maravelosa honor.²⁹⁶ **En**²⁹⁷ **lo**²⁹⁸ **nom de crida és demostrada la gràcia de preïcacion.**²⁹⁹ **En**³⁰⁰ **lo nom davantcorredor**³⁰¹ **és demostrada la gràcia del seu aparelament.**³⁰²

La nativitat de sent Joan Babtista fo denunciada³⁰³ per sent Gabriel, archàngel,³⁰⁴ en aquesta manera. Diu-se que³⁰⁵ David,³⁰⁶ rey, volc examplar³⁰⁷ la onor de Déu e-l seu cultivament,³⁰⁸ per què stablí XXIII³⁰⁹ preveres,³¹⁰ un³¹¹ dels quals ere³¹² major dels altres.³¹³ E establí XVI³¹⁴ barons d'Eleazar e VIII³¹⁵ de Ytamar,³¹⁶ e a cascun³¹⁷ él donà³¹⁸ per sort la sua setmana³¹⁹ en lo seu càrrec.³²⁰ Abiàs ac³²¹ la huitena³²² setmana a servir, del linatge del qual fo³²³ Zacharias.

²⁹⁶ *maravelosa honor*] *honor* P, *mirabilis honoris* L (3); seguim B.

²⁹⁷ *En*] *e per* B.

²⁹⁸ *lo*] *om.* P.

²⁹⁹ *de preïcacion*] *de la seua predicacio* B; *la gràcia de la sua maravelosa ... preïcacion*] *la gracia de la sua benediccio o prehyccio* E, *la gracia de la sua benediccio o preicacio* V, *prerogatiua mirabilis honoris, in precone prerogatiua predicationis* L (3).

³⁰⁰ *En*] *e per* B, *el M, e en* EV.

³⁰¹ *davantcorredor*] *davant coredor* P; seguim B.

³⁰² *aparelament*] *preparationis* L (3). Tot seguit alguns testimonis introdueixen una altra rúbrica que precedeix la part pròpiament narrativa: *De la nativitat de sent Joan Babtista* P, *De la nativitat de sant Johan Babtista* B, *La vida* M, *De la nativitat de sent Johan Babtista* E, *De la nativitat de sent Johan V, De sancto Iohanne Baptista* L.

³⁰³ *denunciada*] *denuncia* P; seguim B.

³⁰⁴ *sent Gabriel archàngel*] *langel Gabriel* B, *sent Gabriel* E, *sent Guabriel* V, *archangelo Gabriele* L (4).

³⁰⁵ *Om. sicut habetur in hystoriis scholasticis* L (5).

³⁰⁶ *David*] *Daviu* M.

³⁰⁷ *examplar*] *ampliare* L (5). Llegiu *eixamplar*.

³⁰⁸ *la onor de Déu e-l seu cultivament*] *cultum Dei* L (5).

³⁰⁹ XXIII] XIII S, XXVII B, XXIV L (5); seguim P.

³¹⁰ *preveres*] *summos sacerdotes* L (5).

³¹¹ *un*] *e un* MEV.

³¹² *ere*] Restituïm el mot segons l'ús habitual d'aquesta forma verbal en S.

³¹³ *Om. qui princeps sacerdotum dicebatur* L (5).

³¹⁴ XVI] XV M, XVI L (6).

³¹⁵ VIII] VII B, VIII L (6).

³¹⁶ *Ytamar*] *Icamar* P, *Ytamatar* L (6). Eleazar i Itamar eren els fills d'Aaron, germà de Moisès.

³¹⁷ *cascun*] *cascuna* M.

³¹⁸ *donà*] *dava* M.

³¹⁹ *per sort la sua setmana*] *la sua sort per setmana* M.

³²⁰ *en lo seu càrrec*] *en lo seu carrer* SBV, *al seu carrer* M, *e en* E, *om.* P, *uicis* L (6); esmenem la lliçó segons L; *en lo seu càrrec ... setmana*] *om.* P.

³²¹ *Abiàs ac*] *hac Abias* E, *hac Habias* B, *ach Abias* V.

³²² *huitena*] *sua* EV, *octavam* L (7).

³²³ *del linatge del qual fo*] *de linatye de* P, *del qual fo lijatge de* M, *de cuius genere ... fuit* L (7); editem el verb següent B.

Ere Zacharias³²⁴ e la sua muyller³²⁵ **veyls e sens**³²⁶ imfans. On, com Zacharias entràs³²⁷ **en lo temple** de Déu³²⁸ per sacrificar a Déu,³²⁹ e gran³³⁰ **multitud de gents**³³¹ l'esperàs³³² defora, a él aparech l'àngel **sent**³³³ **Gabriel**. On, com Zacharias agués temor³³⁴ de la **sua**³³⁵ **visió**, l'àngel li dix:

—No·t temes, Zacharias! **Sàpies**³³⁶ **que la** tua oració és exoïda.

És³³⁷ propietat **dels bons** àngels, segons que diu la glosa, que **són volenteroses** per bon enteniment, ome pregan e **consolan**;³³⁸ e, per contrari, los àngels mals se demostren **en semblança** dels³³⁹ bons àngels³⁴⁰ e, si troben³⁴¹ **algun home**³⁴² espaordit per la lur presència, éls l'espaordexen³⁴³ **més** per la lur³⁴⁴ terror.

Denuncià-li sent³⁴⁵ **Gabriel que él**,³⁴⁶ **Zacharias**,³⁴⁷ **auria fiyl**³⁴⁸ **qui auria nom Joan, lo qual «no beuria vi ni cervea**,³⁴⁹ **e iria davant lo Senyor en esperit e en virtut**³⁵⁰ **d'Elies»**.³⁵¹ **Fo apelat sent Joan Elies per raó de l'aseament**,³⁵² **en assò que abdós** estegren en lo desert; e³⁵³ **per raó de vida, car abós viscren**³⁵⁴ en una

³²⁴ Ere Zacharias] om. M.

³²⁵ Zacharias e la sua muyller] ipse et uxor eius Elizabeth L (8).

³²⁶ veyls e sens] vels e senes P, abdos vels senes B, los quals eren vels sens M, senes et absque liberis L (8); seguim E.

³²⁷ entràs] intres P.

³²⁸ de Déu] om.B.

³²⁹ per sacrificar a Déu] incensum poneret L (9).

³³⁰ gran] grans E.

³³¹ gents] gens P; seguim B.

³³² l'esperàs] lesperes P, lo esperassen EV.

³³³ sent] om. M.

³³⁴ temor] paor P, timeret L (10).

³³⁵ sua] om. B.

³³⁶ Sàpies] e sapies M.

³³⁷ És] e es E.

³³⁸ que són ... consolan] ex sua visione territis benigna exhortatione protinus consolari L (12).

³³⁹ semblança dels] semblansa de B, manera de M.

³⁴⁰ bons àngels] luci angelos L (13).

³⁴¹ troben] atroben PB.

³⁴² algun home] alcu home P, negun home B, alcun hom MV; seguim E.

³⁴³ l'espaordexen] los espaordexen E.

³⁴⁴ més per la lur] pus per M.

³⁴⁵ sent] langel sent P; seguim B, que representa la variant majoritària.

³⁴⁶ que él] que MEV.

³⁴⁷ Zacharias] Zacarias P; editem el nom seguint la forma emprada abans en S.

³⁴⁸ fiyl] un fil P; seguim M.

³⁴⁹ cervea] siceram L (14).

³⁵⁰ virtut] veritat M, uirtute L (14).

³⁵¹ Cf. Lc 1, 15 i 17.

³⁵² de l'aseament] del assuament SE, del assesament B, del açement M, de la suavement V, situs L (15); seguim P.

³⁵³ e] om. EV.

³⁵⁴ viscren] visqueren BV.

manera;³⁵⁵ per raó de fe e de vestirs;³⁵⁶ e per raó d'ofici,³⁵⁷ per ço cor amdós anaren davant Jhesuchrist,³⁵⁸ car³⁵⁹ sent Helies anà³⁶⁰ davant lo Jutye e sent Joan davant lo Salvador, car per raó d'amor³⁶¹ ardién cascun axí³⁶² com a faylla per lur preïcacion.³⁶³

Mas, com³⁶⁴ Zacharias se pensàs la sua velesa e la exorquia³⁶⁵ de la sua³⁶⁶ muyler,³⁶⁷ él començà a duptar. E, en³⁶⁸ manera dels jueus, él demanà la manera e senyal a³⁶⁹ l'àngel. On, com él no cregués³⁷⁰ a les paraules de l'àngel, l'àngel li tolç lo parlar.

És notadora cosa³⁷¹ que dubitació se sol fer e escusacion³⁷² alcunes de³⁷³ vegades per la granea de la³⁷⁴ promissió,³⁷⁵ segons que-s lig d'Abraam, quan³⁷⁶ li promès Déus que la sua sement posseiria la terra de Canaan.

³⁵⁵ per raó de vida ... manera] *ratione victus, quia ambo victu parci* L (16). El traductor no sembla haver entès el terme *victus*, que fa referència a l'alimentació, o potser ha llegit *vita*.

³⁵⁶ per raó de fe e de vestirs] *ratione cultus, quia ambo vestitu inculti* L (17). Davant un terme aparentment ambigu com *cultus*, que pot fer referència al culte religiós o a la manera de vestir (sentit que aclareix el context de la frase), el traductor ha optat per afegir-hi les dues opcions.

³⁵⁷ d'ofici] *de officis e E, doficis e V*.

³⁵⁸ amdós anaren davant Jhesuchrist] *amos anaven devant Jhesuchrist M, amdosos enaven denant lo jutge E, abdosos anaven devant lo jutge V, ambo precursores L* (18); restituïm el segment que manca en S seguint B.

³⁵⁹ car] *per so car M*.

³⁶⁰ anà] *anava M*.

³⁶¹ per raó d'amor] *ratione zeli* L (19).

³⁶² cascun axí] *amos axi M, axi cascun E, axi quescu V*.

³⁶³ preïcacion] *uerbum* L (19).

³⁶⁴ com] *com en P*.

³⁶⁵ exorquia] *sterilitatem* L (20).

³⁶⁶ la sua] *sa M*.

³⁶⁷ e la exorquia ... muyler] *om. B*.

³⁶⁸ E en] *a B*.

³⁶⁹ la manera e senyal a] *la manera senyala SM, la manera en senyal a B, la manera la qual li ensenya EV, signum* L (20); seguim P.

³⁷⁰ cregués] *creseges P, cresegues B, ~~no~~ creegues V*.

³⁷¹ cosa] *causa PB*.

³⁷² que dubitació se sol fer e escusacion] *que dubitacio se sol fer en escusacions P, que escusacio de dubitacio se sol fer E* (la primera *d*, cancel·lada), *que escusacio e dubitacio se sol fer V, quod dubitatio consuevit fieri et excusari* L (22); editem el segment que manca en S seguint B.

³⁷³ de] *om. MEV*.

³⁷⁴ granea de la] *om. M; granea] graveses P, granesa BV, magnitudinem* L (22).

³⁷⁵ promissió] *promessio P; seguim B*.

³⁷⁶ quan] *com E, con V*.

Llevat que s'hi indiqui el contrari, els continguts d'aquesta revista estan subjectes a la llicència de Creative Commons: Reconeixement 3.0 Espanya.